

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Чорноморський національний університет імені Петра Могили
Медичний інститут
Кафедра терапевтичних та хірургічних дисциплін

“ЗАТВЕРДЖУЮ”
Перший проректор
Іщенко Н.М.

2020 року

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

**«ВНУТРІШНЯ МЕДИЦИНА, У ТОМУ ЧИСЛІ МЕДИЧНА ГЕНЕТИКА,
ЕНДОКРИНОЛОГІЯ»**

Навчальний рік 2020-2021

Галузь знань 22 «Охорона здоров'я»
(шифр і назва галузі знань)
Спеціальність 222 «Медицина» - другий (магістерський) рівень
(шифр і назва спеціальності)

IV курс

Розробник
Завідувач кафедри
розробника
Гарант освітньої програми
Директор інституту
Начальник НМВ

Зак М.Ю.
Зак М.Ю.

Клименко М.О.
Грищенко Г.В.
Шкірчак С.І.

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показника	Характеристика дисципліни	
Найменування дисципліни	Внутрішня медицина, у тому числі медична генетика, ендокринологія	
Галузь знань	22 «Охорона здоров'я»	
Спеціальність	222 «Медицина»	
Спеціалізація (якщо є)		
Освітня програма	Медицина	
Рівень вищої освіти	Магістр	
Статус дисципліни	Нормативна	
Курс навчання	4-й	
Навчальний рік	2020-2021	
Номери семестрів:	Денна форма	Заочна форма
	7-й, 8-й	
Загальна кількість кредитів ЄКТС/годин	10 кредитів (5,0 / 5,0) / 300 годин	
Структура курсу: – лекції – практичні заняття – годин самостійної роботи студентів	Денна форма	Заочна форма
	40 год. (22/18)	
	150 год. (76/74)	
	110 год. (50/60)	
Відсоток аудиторного навантаження	50%	
Мова викладання	українська	
Форма проміжного контролю (якщо є)	Атестація – 7-й семестр	
Форма підсумкового контролю	Екзамен – 8-й семестр	

2. Мета, завдання та заплановані результати навчання

Метою викладання/вивчення навчальної дисципліни «Внутрішня медицина, у в тому числі медична генетика, ендокринологія» є опанування студентами методів і прийомів клінічного обстеження хворого, особливостей професійного спілкування лікаря з пацієнтом, суб'єктивних та об'єктивних проявів захворювань (симптоми і синдроми), причин та механізмів їх виникнення і розвитку (семіологія) з метою встановлення діагнозу, тактики лікування, профілактичних заходів на стаціонарному етапі лікування пацієнта.

Завдання навчання: набуття студентом компетенцій, знань, умінь і навичок для здійснення професійної діяльності за спеціальністю з:

- 1) засвоєння основних принципів проведення обстеження хворого за традиціями вітчизняної терапевтичної школи;
- 2) методично правильного проведення розпитування та огляду хворих із патологією внутрішніх органів;
- 3) трактування взаємозв'язку скарг хворого та здійснення попередньої оцінки щодо ураженої системи організму;
- 4) узагальнювання результатів розпиту та огляду хворих та вирішення на їх підставі основних симптомів і синдромів;
- 5) аналізування результатів лабораторних та інструментальних досліджень уражених систем;
- 6) узагальнювання результатів обстеження уражених систем та вирішення основних симптомів та синдромів її ураження для постановки правильного діагнозу;
- 7) складання плану обстеження хворого, інтерпретування результатів лабораторних та інструментальних досліджень при найбільш поширених захворюваннях у клініці внутрішньої медицини та їх ускладненнях.

Передумови вивчення дисципліни (міждисциплінарні зв'язки). Внутрішня медицина, як навчальна дисципліна:

а) базується на розумінні студентами основних положень і знань з теоретичної медицини та попередніх клінічних дисциплін та інтегрується з цими дисциплінами;

б) створює терапевтичні клінічні основи для подальшого опанування студентами клінічних дисциплін (внутрішня медицина, педіатрія, хірургія, акушерство і гінекологія, інфекційні хвороби, загальна практика (сімейна медицина), паліативна та хоспісна медицина тощо), що передбачає інтеграцію викладання з основними клінічними дисциплінами, вміння використовувати ці знання в процесі подальшого навчання та у професійній діяльності лікаря;

в) формує терапевтичні основи клінічного мислення;

г) забезпечує можливість проведення терапевтичного аналізу клінічних ситуацій з метою подальшої діагностики, лікування, профілактики хвороб.

Очікувані результати навчання. В результаті вивчення дисципліни студенти мають:

- Оволодіти теоретичними знаннями, необхідними для виявлення захворювань людини.
- Оволодіти практичними прийомами і методами фізикального та лабораторно-інструментального обстеження пацієнтів.
- Засвоїти загальні методичні підходи до клінічного обстеження хворого, діагностики окремих внутрішніх захворювань людини при типових їх проявах.
- Формування у студентів морально-етичних та деонтологічних якостей при професійному спілкуванні з хворим.
- Обґрунтовувати і формулювати попередній діагноз найбільш поширених захворювань у клініці внутрішньої медицини.

- Скласти план обстеження хворого, інтерпретувати результати лабораторних та інструментальних досліджень при найбільш поширених захворюваннях у клініці внутрішньої медицини та їх ускладненнях.
- Проводити диференціальну діагностику, обґрунтовувати та формулювати клінічний діагноз основних захворювань у клініці внутрішньої медицини.
- Визначати тактику ведення (рекомендації стосовно режиму, дієти, лікування, реабілітаційні заходи) хворого з найбільш поширеними захворюваннями у клініці внутрішньої медицини.
- Призначати немедикаментозне і медикаментозне лікування, в т.ч. прогноз-модифікуюче, найбільш поширених захворювань у клініці внутрішньої медицини.
- Проводити немедикаментозну і медикаментозну первинну та вторинну профілактику основних захворювань у клініці внутрішньої медицини.
- Визначати прогноз та працездатність хворих із основними захворюваннями у клініці внутрішньої медицини.
- Діагностувати та надавати медичну допомогу при невідкладних станах у клініці внутрішньої медицини.
- Застосовувати основні алгоритми інтенсивної терапії невідкладних станів у клініці внутрішньої медицини.
- Виконувати медичні маніпуляції.
- Вести медичну документацію у клініці внутрішньої медицини.
- Демонструвати володіння морально-деонтологічними принципами медичного фахівця та принципами фахової субординації.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні:

ЗНАТИ:

- Основні правила розпитування та огляду хворого.
- Фізикальні та інструментальні методи дослідження стану бронхо-легеневої системи. Етіологію, патогенез, клініку, діагностику, лікування найбільш розповсюджених захворювань дихальної системи.
- Фізикальні та інструментальні методи дослідження стану серцево-судинної системи. Етіологію, патогенез, клініку, діагностику, лікування найбільш розповсюджених захворювань серцево-судинної системи.
- Основні методи дослідження органів шлунково-кишкового тракту та системи виділення. Етіологію, патогенез, клініку, діагностику, лікування найбільш розповсюджених захворювань ШКТ та сечовивідної системи.
- Ендокринні захворювання, патологію системи крові. Етіологію, патогенез, клініку, діагностику та лікування захворювань.

ВМІТИ:

- вирішувати ситуаційні задачі із визначенням причинних факторів, факторів ризику, головної ланки патогенезу, стадій розвитку, механізмів розвитку клінічних проявів, варіантів завершення, при типових патологічних процесах та найпоширеніших захворюваннях;
  - схематично відображати механізми патогенезу та клінічні прояви при захворюваннях;
  - аналізувати та інтерпретувати результати дослідження крові, сечі, ліпідограми, електрокардіограми, спірограми, імунограми, гормонального фону;
  - ідентифікувати регенеративні, дегенеративні форми і форми патологічної регенерації клітин «червоної» і «білої» крові в мазках периферичної крові; інтерпретувати їх наявність чи відсутність в крові;
  - на підставі результатів лабораторних та інструментальних досліджень оцінювати стан функціонування органів та систем організму при захворюваннях;

- аналізувати різні варіанти розвитку причинно-наслідкових взаємовідносин в патогенезі хвороб;
- вміти виділити та зафіксувати провідний клінічний синдром, його головну ланку та клінічні ознаки;
- прийняти обґрунтоване рішення для призначення лабораторного та/або інструментального обстеження;

МАТИ КОМПЕТЕНЦІЇ:

- про застосування знань з внутрішньої медицини для діагностики, лікування захворювань внутрішніх органів, пропаганди здорового способу життя, а також для профілактики виникнення і розвитку хвороб;
- про основні перспективні методи дослідження у внутрішній медицині для ранньої діагностики та лікування найбільш розповсюджених захворювань внутрішніх органів згідно уніфікованих медичних протоколів.

Розроблена програма відповідає **освітньо-професійній програмі (ОПП)** та орієнтована на формування **компетентностей:**

загальні (ЗК) – ЗК1-ЗК10 ОПП:

- ЗК1. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу, здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями.
- ЗК2. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.
- ЗК3. Знання та розуміння предметної області та розуміння
- ЗК4. Здатність до адаптації та дії в новій ситуації.
- ЗК5. Здатність приймати обґрунтоване рішення; працювати в команді; навички міжособистісної взаємодії.
- ЗК6. Здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово; здатність спілкуватись іноземною мовою.
- ЗК7. Навички використання інформаційних і комунікаційних технологій.
- ЗК8. Визначеність і наполегливість щодо поставлених завдань і взятих обов'язків.
- ЗК9. Здатність діяти соціально відповідально та свідомо.
- ЗК10. Прагнення до збереження навколишнього середовища.

фахові (ФК) – ФК1 – ФК9, ФК 11, ФК 13, ФК 16, ФК 18, ФК 20 ОПП:

- ФК1. Навички опитування пацієнта.
- ФК2. Здатність до визначення необхідного переліку лабораторних та інструментальних досліджень та оцінки їх результатів.
- ФК3. Здатність до встановлення попереднього та клінічного діагнозу захворювання.
- ФК4. Здатність до визначення необхідного режиму праці та відпочинку при лікуванні захворювань.
- ФК5. Здатність до визначення характеру харчування при лікуванні захворювань.
- ФК6. Здатність до визначення принципів та характеру лікування захворювань.
- ФК7. Здатність до діагностування невідкладних станів.
- ФК8. Здатність до визначення тактики надання екстреної медичної допомоги.
- ФК9. Навички надання екстреної медичної допомоги.
- ФК11. Навички виконання медичних маніпуляцій.
- ФК13. Навички консультування з питань планування сім'ї.
- ФК16. Здатність до визначення тактики ведення осіб, що підлягають диспансерному нагляду.
- ФК18. Здатність до ведення медичної документації.
- ФК20. Здатність до оцінювання впливу навколишнього середовища, соціально-економічних та біологічних детермінант на стан здоров'я індивідуума, сім'ї, популяції.

Відповідно до освітньо-професійної програми очікувані *програми результати навчання (ПРН)* включають вміння *ПРН11, ПРН13-ПРН18, ПРН21-ПРН28, ПРН30, ПРН 32, ПРН 33, ПРН 35, ПРН 41: ОПП:*

- **ПРН 11:** Збирати дані про скарги пацієнта, анамнез хвороби, анамнез життя (в тому числі професійний анамнез), за умов закладу охорони здоров'я, його підрозділу або вдома у хворого, використовуючи результати співбесіди з пацієнтом, за стандартною схемою опитування хворого. За будь-яких обставин (в закладі охорони здоров'я, його підрозділі, вдома у пацієнта та ін.), використовуючи знання про людину, її органи та системи, за певними алгоритмами:

- збирати інформацію про загальний стан пацієнта (свідомість, конституція) та зовнішній вигляд (огляд шкіри, підшкірного жирового шару, пальпація лімфатичних вузлів, щитовидної та молочних залоз); оцінювати психомоторний та фізичний розвиток дитини;
- обстежувати стан серцево-судинної системи (огляд та пальпація ділянки серця та поверхневих судин, визначення перкуторних меж серця та судин, аускультация серця та судин);
- обстежувати стан органів дихання (огляд грудної клітки та верхніх дихальних шляхів, пальпація грудної клітки, перкусія та аускультация легенів);
- обстежувати стан органів черевної порожнини (огляд живота, пальпація та перкусія кишок, шлунку, печінки, селезінки, пальпація підшлункової залози, нирок, органів малого тазу, пальцеве дослідження прямої кишки);
- обстежувати стан кістково-м'язового апарату (огляд та пальпація);
- обстежувати стан нервової системи;
- обстежувати стан сечостатевої системи;
- оцінювати стан внутрішньоутробного розвитку плоду за даними розрахунку маси плоду та аускультация його серцебиття.

- **ПРН 13.** В умовах закладу охорони здоров'я, його підрозділу та серед прикріпленого населення:

Вміти виділити та зафіксувати провідний клінічний симптом або синдром (за списком 1) шляхом прийняття обґрунтованого рішення, використовуючи попередні дані анамнезу хворого, дані фізикального обстеження хворого, знання про людину, її органи та системи, дотримуючись відповідних етичних та юридичних норм.

Вміти встановити найбільш вірогідний або синдромний діагноз захворювання (за списком 2) шляхом прийняття обґрунтованого рішення, за допомогою співставлення зі стандартами, використовуючи попередні дані анамнезу хворого та дані огляду хворого, на основі провідного клінічного симптому або синдрому, використовуючи знання про людину, її органи та системи, дотримуючись відповідних етичних та юридичних норм.

- **ПРН 14.** В умовах закладу охорони здоров'я, його підрозділу:

- Призначити лабораторне та/або інструментальне обстеження хворого (за списком 4) шляхом прийняття обґрунтованого рішення, на підставі найбільш вірогідного або синдромного діагнозу, за стандартними схемами, використовуючи знання про людину, її органи та системи, дотримуючись відповідних етичних та юридичних норм.
- Здійснювати диференціальну діагностику захворювань (за списком 2) шляхом прийняття обґрунтованого рішення, за певним алгоритмом, використовуючи найбільш вірогідний або синдромний діагноз, дані лабораторного та інструментального обстеження хворого, знання про

людину, її органи та системи, дотримуючись відповідних етичних та юридичних норм.

- Встановити попередній клінічний діагноз (за списком 2) шляхом прийняття обґрунтованого рішення та логічного аналізу, використовуючи найбільш вірогідний або синдромний діагноз, дані лабораторного та інструментального обстеження хворого, висновки диференціальної діагностики, знання про людину, її органи та системи, дотримуючись відповідних етичних та юридичних норм.

- **ПРН 15.** Визначати необхідний режим праці та відпочинку при лікуванні захворювання (за списком 2), у умовах закладу охорони здоров'я, вдома у хворого та на етапах медичної евакуації, у т. ч. у польових умовах, на підставі попереднього клінічного діагнозу, використовуючи знання про людину, її органи та системи, дотримуючись відповідних етичних та юридичних норм, шляхом прийняття обґрунтованого рішення за існуючими алгоритмами та стандартними схемами.

- **ПНР 16.** Визначати необхідне лікувальне харчування при лікуванні захворювання (за списком 2), в умовах закладу охорони здоров'я, вдома у хворого та на етапах медичної евакуації, у т. ч. у польових умовах на підставі попереднього клінічного діагнозу, використовуючи знання про людину, її органи та системи, дотримуючись відповідних етичних та юридичних норм, шляхом прийняття обґрунтованого рішення за існуючими алгоритмами та стандартними схемами.

- **ПНР 17.** Визначати характер лікування (консервативне, оперативне) захворювання (за списком 2), в умовах закладу охорони здоров'я, вдома у хворого та на етапах медичної евакуації, у т. ч. у польових умовах на підставі попереднього клінічного діагнозу, використовуючи знання про людину, її органи та системи, дотримуючись відповідних етичних та юридичних норм, шляхом прийняття обґрунтованого рішення за існуючими алгоритмами та стандартними схемами. Визначати принципи лікування захворювання (за списком 2), в умовах закладу охорони здоров'я, вдома у хворого та на етапах медичної евакуації, у т. ч. польових умовах, на підставі попереднього клінічного діагнозу, використовуючи знання про людину, її органи та системи, дотримуючись відповідних етичних та юридичних норм, шляхом прийняття обґрунтованого рішення за існуючими алгоритмами та стандартними схемами.

- **ПНР 18.** Встановити діагноз (за списком 3) шляхом прийняття обґрунтованого рішення та оцінки стану людини, за будь-яких обставин (вдома, на вулиці, закладі охорони здоров'я, його підрозділі), у т. ч. в умовах надзвичайної ситуації, в польових умовах, в умовах нестачі інформації та обмеженого часу, використовуючи стандартні методики фізикального обстеження та можливого анамнезу, знання про людину, її органи та системи, дотримуючись відповідних етичних та юридичних норм.

- **ПРН 21 .** Організувати проведення лікувально-евакуаційних заходів серед населення та військовослужбовців, в умовах надзвичайної ситуації, у т. ч. у польових умовах, під час розгорнутих етапів медичної евакуації, з урахуванням існуючої системи лікувально-евакуаційного забезпечення.

- **ПРН 22.** Виконувати медичні маніпуляції (за списком 5) в умовах лікувальної установи, вдома або на виробництві на підставі попереднього клінічного діагнозу та/або показників стану пацієнта, використовуючи знання про людину, її органи та системи, дотримуючись відповідних етичних та юридичних норм, шляхом прийняття обґрунтованого рішення та використовуючи стандартні методики.

- **ПРН 24.** В умовах лікувальної установи на підставі анамнестичних даних, загального огляду та гінекологічного обстеження жінки, використовуючи знання про репродуктивні органи жінки, дотримуючись відповідних етичних та юридичних норм, шляхом прийняття обґрунтованого рішення, з використанням стандартної процедури:

- проводити оцінку пацієнтки та медичних критеріїв прийнятності методу контрацепції;

- визначати план обстеження пацієнтки перед вибором методу контрацепції;
- проводити консультування з питань планування сім'ї;
- проводити підбір сучасного методу контрацепції для різних категорій населення.

- **ПРН 25.** Формувати, в умовах закладу охорони здоров'я, його підрозділу на виробництві, використовуючи узагальнену процедуру оцінки стану здоров'я людини, знання про людину, її органи та системи, дотримуючись відповідних етичних та юридичних норм, шляхом прийняття обґрунтованого рішення, серед закріпленого контингенту населення:

диспансерні групи хворих;

групи здорових людей, що підлягають диспансерному нагляду (новонароджені, діти, підлітки, вагітні, представники професій, що мають проходити обов'язковий диспансерний огляд).

- **ПРН 26.** Здійснювати систему протиепідемічних та профілактичних заходів, в умовах закладу охорони здоров'я, його підрозділу на підставі даних про стан здоров'я певних контингентів населення та про наявність впливу на нього навколишнього середовища, використовуючи існуючі методи, в межах первинної медико-санітарної допомоги населенню, щодо:

- організації раціонального харчування, водопостачання;
- режиму діяльності та відпочинку;
- формування сприятливого виробничого середовища;
- первинної профілактики захворювань і травм;
- вакцинопрофілактики;
- профілактики шкідливих звичок;
- профілактики небажаної вагітності;

пропаганди здорового способу життя.

- **ПРН 27.** Здійснювати систему заходів первинної профілактики, на підставі даних про стан здоров'я населення, що обслуговується, та про наявність впливу на нього детермінант здоров'я, в умовах закладу охорони здоров'я та поза його межами використовуючи існуючі методи, в межах первинної медико-санітарної допомоги населенню:

- санітарно-просвітніх заходів щодо попередження виникнення інфекційних та неінфекційних захворювань, травм та пропаганди здорового способу життя;
- організації раціонального харчування, безпечних соціально-побутових умов, водопостачання;

режиму діяльності та відпочинку.

- **ПРН 28.** Організовувати проведення серед закріпленого контингенту населення заходів вторинної та третинної профілактики, використовуючи узагальнену процедуру оцінки стану здоров'я людини (скринінг, профілактичний медичний огляд, звернення за медичною допомогою), знання про людину, її органи та системи, дотримуючись відповідних етичних та юридичних норм, шляхом прийняття обґрунтованого рішення, в умовах закладу охорони здоров'я, зокрема:

формувати групи диспансерного нагляду;

організовувати лікувально-оздоровчі заходи диференційовано від групи диспансеризації.

- **ПРН 30.** Проводити в умовах закладу охорони здоров'я, його підрозділу:

- виявлення і ранню діагностику інфекційних захворювань (за списком2);

* первинні протиепідемічні заходи в осередку інфекційної хвороби.

- **ПРН 32.** В закладі охорони здоров'я, або вдома у хворого на підставі отриманих даних про стан здоров'я пацієнта, за допомогою стандартних схем, використовуючи знання про людину, її органи та системи, дотримуючись відповідних етичних та юридичних норм, шляхом прийняття обґрунтованого рішення:

визначати тактику обстеження та вторинної профілактики хворих, що підлягають диспансерному нагляду;

визначати тактику обстеження та первинної профілактики здорових осіб, що підлягають диспансерному нагляду;

розраховувати та призначати необхідні продукти харчування дітям першого року життя.

- **ПРН 33.** Визначати наявність та ступінь обмежень життєдіяльності, виду, ступеню та тривалості непрацездатності з оформленням відповідних документів, в умовах закладу охорони здоров'я на підставі даних про захворювання та його перебіг, особливості професійної діяльності людини.

- **ПРН 35.** На території обслуговування за стандартними методиками описових, аналітичних епідеміологічних та медико-статистичних досліджень:

проводити скринінг щодо виявлення найважливіших неінфекційних захворювань;

оцінювати в динаміці та при співставленні з середньо статичними даними показники захворюваності, в тому числі хронічними неінфекційними захворюваннями, інвалідності, смертності, інтегральні показники здоров'я;

виявляти фактори ризику виникнення та перебігу захворювань;

формувані групи ризику населення.

- **ПРН 41.** В умовах закладу охорони здоров'я або його підрозділу за стандартними методиками:

проводити відбір та використовувати уніфіковані клінічні протоколи щодо надання медичної допомоги, що розроблені на засадах доказової медицини;

приймати участь у розробці локальних протоколів надання медичної допомоги;

проводити контроль якості медичного обслуговування на основі статистичних даних, експертного оцінювання та даних соціологічних досліджень з використанням індикаторів структури, процесу та результатів діяльності;

- визначати фактори, що перешкоджають підвищенню якості та безпеки медичної допомоги.

3. Програма навчальної дисципліни

Організація навчального процесу здійснюється за європейською кредитною трансферно-накопичувальною системою (ЄКТС).

Програма навчальної дисципліни складається з двох блоків:

БЛОК 1. ЗАХВОРЮВАННЯ ОРГАНІВ ТРАВЛЕННЯ ТА РЕСПІРАТОРНОЇ СИСТЕМИ

РОЗДІЛИ:

1. Основи діагностики, лікування та профілактики основних хвороб органів травлення (87/3,5).

2. Основи діагностики, лікування та профілактики основних хвороб органів дихання (61/1,5).

БЛОК 2. ЕНДОКРИННА ТА ГЕМАТОЛОГІЧНА ПАТОЛОГІЯ, ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ КАРДІОЛОГІЇ, МЕДИЧНА ГЕНЕТИКА

РОЗДІЛИ:

3. Основи діагностики, лікування та профілактики основних ендокринних захворювань (60/2,0).
4. Основи діагностики, лікування та профілактики основних хвороб крові та кровотворних органів (25/1,0).
5. Загальні питання кардіології медицини (27/1,0 у т.ч., екзамен 4 год.).
6. Медична генетика (40/1,0 у т.ч., екзамен 4 год.).

БЛОК 1. ЗАХВОРЮВАННЯ ОРГАНІВ ТРАВЛЕННЯ ТА РЕСПІРАТОРНОЇ СИСТЕМИ

РОЗДІЛ 1. ОСНОВИ ДІАГНОСТИКИ, ЛІКУВАННЯ ТА ПРОФІЛАКТИКИ ОСНОВНИХ ХВОРОБ ОРГАНІВ ТРАВЛЕННЯ

Тема 1. Гастроєзофагеальна рефлюксна хвороба

Визначення. Етіологія, патогенез. Класифікація. Ерозивна та неерозивна ГЕРХ. Клінічні прояви залежно від варіанту та стадії. Дані лабораторних та інструментальних методів дослідження. Критерії діагнозу, диференційний діагноз. Ускладнення. Диференційована терапія. Первинна та вторинна профілактика.

Тема 2. Диспепсія. Хронічні гастрити

Визначення диспепсії. Етіологія та патогенез. Роль *H. pylori* у виникненні гастродуоденальної патології. Класифікація. Недосліджена та функціональна диспепсія. Критерії діагнозу. Диференційний діагноз. Сучасні підходи до лікування функціональної диспепсії. Первинна та вторинна профілактика. Прогноз та працездатність.

Визначення, етіологія та патогенез хронічних гастритів. Роль *H. pylori* у виникненні хронічних гастритів. Класифікація. Клінічні прояви, дані лабораторних та інструментальних методів дослідження. Значення ендоскопічного (з морфологією) дослідження. Диференційний діагноз. Сучасні підходи до лікування різних типів хронічного гастриту. Первинна та вторинна профілактика. Прогноз та працездатність.

Тема 3. Пептична виразка шлунка та дванадцятипалої кишки

Визначення. Основні причини пептичних виразок (*H. pylori*, медикаменти та ін.). Класифікація. Клінічні прояви. Ускладнення (перфорація, пенетрація, кровотеча, стеноз, малігнізація). Значення інструментальних та лабораторних методів діагностики. Методи діагностики *H. pylori*-інфекції. Диференційний діагноз. Тактика ведення хворого. Ерадикаційна терапія, контроль ефективності ерадикації. Медикаментозна терапія *H. pylori*-негативних виразок. Показання до хірургічного лікування. Первинна та вторинна профілактика. Прогноз та працездатність.

Тема 4. Целіакія та інші ентеропатії

Визначення. Етіологія, патогенез. Роль непереносимості компонентів їжі, імунних факторів і ензимопатій (несприйняття лактози, фруктози, галактози та ін.). Синдроми мальабсорбції та мальдигестії. Критерії діагнозу, диференційний діагноз. Ускладнення. Диференційована терапія. Первинна та вторинна профілактика. Прогноз та працездатність.

Тема 5. Запальні захворювання кишечника. Синдром подразненої кишки

Виразковий коліт та хвороба Крона: визначення, етіологія та патогенез. Класифікація. Особливості клінічного перебігу залежно від ступеня активності, тяжкості і фази перебігу. Лабораторна та інструментальна діагностика. Критерії діагнозу, диференційний діагноз. Кишкові та позакишкові ускладнення та захворювання, асоційовані з запальними захворюваннями кишки (токсична дилатація, перфорація, склерозуючий

холангіт, спондиліт, артрити, дерматози, увеїти та ін.). Лікування. Первинна та вторинна профілактика. Прогноз та працездатність.

Синдром подразненої кишки, визначення. Етіологія та патогенез. Класифікація. Клінічні прояви різних варіантів. Римські діагностичні критерії. Диференційний діагноз. Лікування різних форм. Первинна та вторинна профілактика. Прогноз та працездатність.

Тема 6. Жовчнокам'яна хвороба, хронічний холецистит та функціональні порушення біліарного тракту

Визначення. Етіологія, патогенез. Значення інфекції, порушень моторики та дисхолії у розвитку хронічного холециститу, холангіту та жовчнокам'яної хвороби. Класифікація. Особливості клінічного перебігу. Лабораторні та інструментальні методи діагностики. Диференційний діагноз. Ускладнення жовчнокам'яної хвороби. Лікування. Показання до хірургічного лікування. Первинна та вторинна профілактика. Прогноз та працездатність.

Тема 7. Хронічні гепатити

Визначення. Класифікація. Роль персистенції вірусу, токсичних та медикаментозних агентів, імунних порушень та алкоголю. Методи діагностики вірусної інфекції. Аутоімунний, токсичний (медикаментозно-індукований) та хронічні вірусні гепатити. Алкогольна хвороба печінки. Основні клініко-біохімічні синдроми. Особливості клінічного перебігу та діагностики окремих форм. Диференційний діагноз. Ускладнення. Особливості лікування різних форм. Первинна та вторинна профілактика. Прогноз та працездатність.

Тема 8. Цирози печінки

Визначення. Значення вірусної інфекції, нутритивних факторів, алкоголю, токсичних речовин, генетично детермінованих дефектів метаболізму та імунних порушень. Класифікація. Особливості клінічних проявів та діагностики різних варіантів. Диференційний діагноз. Печінкова недостатність та інші ускладнення. Диференційована терапія. Невідкладна терапія при ускладненнях. Первинна та вторинна профілактика. Прогноз та працездатність.

Тема 9. Хронічні панкреатити

Визначення. Значення різних етіологічних факторів. Класифікація. Особливості клінічного перебігу, діагностики та диференціальної діагностики залежно від форми та локалізації патологічного процесу. Ускладнення. Методи дослідження при діагностиці панкреатиту. Диференційоване лікування. Первинна та вторинна профілактика. Прогноз та працездатність.

РОЗДІЛ 2. ОСНОВИ ДІАГНОСТИКИ, ЛІКУВАННЯ ТА ПРОФІЛАКТИКИ ОСНОВНИХ ХВОРОБ ОРГАНІВ ДИХАННЯ.

Тема 1. Хронічне обструктивне захворювання легень

Визначення. Значення паління, екологічних та професійних факторів, роль загострень у розвитку і прогресуванні хронічного обструктивного захворювання легень. Класифікація. Клінічні прояви, дані лабораторних та інструментальних методів дослідження залежно від стадії і клінічного перебігу. Диференційний діагноз. Ускладнення. Лікування. Первинна та вторинна профілактика. Прогноз та працездатність.

Тема 2. Бронхіальна астма

Визначення. Етіологія, особливості патогенезу. Класифікація. Клінічні прояви, дані лабораторних та інструментальних методів дослідження. Диференційний діагноз. Ускладнення. Лікування. Невідкладна допомога. Первинна та вторинна профілактика. Прогноз та працездатність.

Тема 3. Пневмонії

Визначення. Етіологія. Класифікація. Клінічні прояви і особливості перебігу залежно від збудника. Дані лабораторних та інструментальних методів дослідження. Диференційний діагноз. Ускладнення (гострий респіраторний дистрес-синдром, деструкція легеневої

тканини, гостра дихальна недостатність та інші). Диференційоване лікування. Первинна та вторинна профілактика. Прогноз та працездатність.

Тема 4. Плеврити

Визначення. Етіологічні фактори. Класифікація. Клінічні прояви, дані лабораторних та інструментальних методів дослідження. Диференційний діагноз. Ускладнення. Показання до плевральної пункції та дренивання плевральної порожнини. Лікування. Первинна і вторинна профілактика. Прогноз та працездатність.

Тема 5. Інфекційно-деструктивні захворювання легень

Визначення. Фактори, які сприяють розвитку бронхоектатичної хвороби, абсцесу та гангрені легень. Клінічні прояви, дані лабораторних та інструментальних методів дослідження. Диференційний діагноз. Ускладнення. Лікування. Показання до хірургічного лікування. Первинна та вторинна профілактика. Прогноз та працездатність.

Тема 6. Дихальна недостатність

Визначення. Класифікація. Причини виникнення. Особливості клінічного перебігу. Діагностика, дослідження функції зовнішнього дихання, газів артеріальної та венозної крові, показників кислотно-основного стану крові. Лікувальна тактика. Первинна та вторинна профілактика. Прогноз та працездатність.

БЛОК 2. ЕНДОКРИННА ТА ГЕМАТОЛОГІЧНА ПАТОЛОГІЯ, ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ КАРДІОЛОГІЇ, МЕДИЧНА ГЕНЕТИКА

РОЗДІЛ 3. ОСНОВИ ДІАГНОСТИКИ, ЛІКУВАННЯ ТА ПРОФІЛАКТИКИ ЕНДОКРИННИХ ЗАХВОРЮВАНЬ

Тема 1. Цукровий діабет, класифікація, етіологія, патогенез, клініка, діагностика.

Визначення цукрового діабету. Епідеміологія діабету в Україні і світі, прогноз захворюваності, поширеність цукрового діабету в різних вікових групах. Етіологія і патогенез цукрового діабету. Цукровий діабет тип 1: роль вірусної інфекції та аутоімунних процесів, генетичної схильності. Цукровий діабет тип 2: роль генетичної схильності, ожиріння, зовнішніх факторів. Інсулінорезистентність та порушення секреції інсуліну. Класифікація порушень глікемії (ВООЗ, 1999 р.), клінічні типи цукрового діабету. Характеристика уражень внутрішніх органів за цукрового діабету: серцево-судинної системи, гепатобіліарної системи, органів сечовиділення, діабетичні остеоартропатії. Діагностика цукрового діабету. Критерії діагностики цукрового діабету та інших категорій гіперглікемії (ВООЗ, 1999 р.). Показання та правила проведення глюкозолерантного тесту. Діагностичне значення визначення глікованого гемоглобіну, фруктозаміну, С-пептиду, глюкозурії, кетонурії.

Тема 2. Цукровий діабет тип 1 та тип 2, сучасні методи терапії.

Загальні принципи терапії цукрового діабету. Критерії компенсації вуглеводного обміну у хворих на ЦД типу 1. Інсулінотерапія. Характеристика основних препаратів інсуліну в т.ч. вітчизняного виробництва. Показання до їх застосування. Класифікація препаратів інсуліну ультракороткої, короткої, проміжної та тривалої дії, аналоги інсуліну. Розрахунок добової потреби в інсуліні. Корекції дози інсуліну за допомогою хлібних одиниць. Режим інсулінотерапії: традиційний, інтенсифікований та помпова інсулінотерапія. Клітинна терапія. Ускладнення інсулінотерапії: гіпоглікемічні стани, алергія до інсуліну, постін'єкційні ліподистрофії, інсулінорезистентність, хронічне передозування інсуліну (синдром Сомоджі), інсулінові набряки. Санаторно-курортне лікування. Протоколи надання допомоги хворим на цукровий діабет типу 1.

Алгоритм лікування цукрового діабету 2 типу. Основні методи лікування цукрового діабету типу 2: раціональне харчування, дозоване фізичне навантаження, медикаментозна терапія, навчання хворого самоконтролю. Дієтотерапія цукрового

діабету. Рациональне харчування: фізіологічність, енергетична цінність, обмеження рафінованих вуглеводів, вживання харчових волокон, мікроелементів, вітамінів. Дозоване фізичне навантаження та правила його призначення. Медикаментозна терапія: сенситайзери інсуліну (метформін, тiazолідініони), секретогоги інсуліну (похідні сульфонілсечовини, глініди), препарати інкретинового ряду (аналоги глюкагоноподібного пептиду 1 (ГПП-1), інгібітори дипептидилпептидази (ДПП – 4), інгібітори α -глюкозидази, гліфлозини (блокатори реабсорбції глюкози в нирках), інсулінотерпія. Протоколи надання медичної допомоги хворим на цукровий діабет типу 2.

Тема 3. Гострі та хронічні ускладнення цукрового діабету. Особливості перебігу та лікування цукрового діабету у хірургічних хворих, при вагітності.

Кетоацидотичні стани з діабетичної (гіперкетонемічною) комою. Етіологія, патогенез, клініка, діагностика, диференційний діагноз, лікування. Гіперосмолярна (неацитодична) діабетична кома. Молочнокислий ацидоз і кома. Гіпоглікемічна кома, гіпоглікемічні стани. Етіологія, патогенез, клініка, діагностика, лікування.

Хронічні ускладнення цукрового діабету. Мікросудинні ураження (діабетична ретинопатія, нефропатія, нейропатія); макросудинні ураження (ішемічна хвороба серця, порушення мозкового кровообігу, діабетична стопа). Класифікація, діагностика та лікування. Принципи лікування вагітних, хворих на цукровий діабет. Особливості проведення термінових та планових хірургічних втручань у хворих на цукровий діабет.

Тема 4. Йододефіцитні захворювання щитоподібної залози. Ознаки ендемічної місцевості за ВООЗ. Клініка, діагностика, профілактика та лікування. Гіпотиреоз та тиреоїдити. Класифікація, діагностика, клініка, лікування.

Визначення поняття «йододефіцитні стани». Прояви йодного дефіциту. Визначення йододефіцитних територій за поширеністю зоба у різних вікових групах та даними йодурії. Визначення розмірів щитоподібної залози. Поняття про простий нетоксичний та вузлові форми зоба. Вплив екзогенних чинників довкілля та техногенних катастроф на об'єктах атомної енергетики на стан щитоподібної залози та поширеність її патології. Йодна профілактика: масова, групова, індивідуальна. Значення вживання йодованої солі у профілактиці йододефіцитних захворювань. Обмеження для використання препаратів на основі калію йодиду.

Гіпотиреоз, етіологія, патогенез, клініка, діагностика. Гіпотиреоз первинний, центральний, периферичний, субклінічний, транзиторний. Своєчасна діагностика природженого гіпотиреозу. Вікові особливості перебігу гіпотиреозу. Гіпотиреоз на тлі аутоімунних поліендокринопатій. Субклінічний Гіпотиреоз. Лікування гіпотиреозу. Вагітність та Гіпотиреоз. Медико-соціальна експертиза хворих на гіпотиреоз. Тиреоїдити. Клініка, діагностика та лікування.

Тема 5. Тиреотоксикоз. Клінічні форми. Діагностика, лікування. Рак щитоподібної залози. Класифікація, клініка, діагностика, лікування. Захворювання прищитоподібних залоз.

Захворювання, що супроводжуються тиреотоксикозом. Етіологія, патогенез, клінічні прояви дифузного токсичного зоба, тиреотоксична та ендокринна офтальмопатія. Вікові особливості перебігу токсичного зоба у дітей та людей похилого віку. Клінічні відмінності вузлового токсичного зоба. Обґрунтування діагнозу тиреотоксикозу. Медикаментозне, хірургічне лікування токсичного зоба, використання 131-йоду з лікувальною метою. Ускладнення лікування зоба. Медико-соціальна експертиза хворих на токсичний зоб.

Вузлові форми зоба. Моніторинг із вузлами у щитоподібній залозі.

Патоморфологічна класифікація пухлин щитоподібної залози. Обґрунтування діагнозу раку щитоподібної залози. Роль аварії на ЧАЕС в розвитку раку щитоподібної залози. Сучасна схема лікування, реабілітації та диспансерного спостереження хворих на рак щитоподібної залози. Анатомо-фізіологічні дані. Захворювання прищитоподібних залоз. Гіперпаратиреоз. Етіологія. Патогенез. Класифікація. Клініка, клінічні форми

гіперпаратиреозу. Діагностика. Диференціальна діагностика. Лікування. Показання до хірургічного лікування. Післяопераційний період і реабілітація хворих. Медикаментозна терапія. Гіпопаратиреоз. Етіологія. Патогенез. Класифікація. Клініка. Діагностика. Диференціальна діагностика. Прогноз. Профілактика. Лікування. Клінічні форми.

Тема 6. Захворювання надниркових залоз. Хронічна недостатність кори надниркових залоз. Етіологія, патогенез, клініка, діагностика, профілактика та лікування. Гормонально-активні пухлини надниркових залоз.

Гормони кори та мозкового шару надниркових залоз. Визначення поняття, поширеність гострої та хронічної недостатності кори надниркових залоз. Хронічна недостатність надниркових залоз (хвороба Аддісона). Етіологія, патогенез, клініка, діагностика, профілактика та лікування. Гостра недостатність надниркових залоз. Етіологія, патогенез, клініка, діагностика, профілактика та лікування. Класифікація пухлин надниркових залоз. Синдром Іценка-Кушінга (кортикостерома, глюкокортикома). Клініка, діагностика та диференціальна діагностика, лікування. Андростерома, кортикостерома. Клініка, діагностика та диференціальна діагностика, лікування. Первинний гіперальдостеронізм (синдром Кона). Клініка, діагностика та диференціальна діагностика, лікування. Феохромцитома. Клініка, діагностика та диференціальна діагностика, лікування. Визначення природженої гіперплазії кори надниркових залоз. Клінічні форми, діагностика, лікування.

Тема 7. Захворювання гіпоталамо-гіпофізарної системи. Ожиріння. Захворювання статевих залоз.

Класифікація гіпоталамо-гіпофізарних захворювань. Акромегалія. Етіологія і патогенез. Клініка. Діагностика та диференціальна діагностика. Лікування. Хвороба Іценка-Кушінга. Етіологія і патогенез. Класифікація. Клініка. Діагностика та диференціальна діагностика. Лікування. Синдром гіперпролактинемії. Класифікація. Етіологія і патогенез. Клініка. Діагностика, диференціальна діагностика. Лікування. Гіпопітуїтаризм. Етіологія і патогенез. Клініка. Діагностика і диференціальна діагностика. Лікування. Нецукровий діабет. Етіологія і патогенез. Клініка. Діагностика та диференціальна діагностика. Лікування. Соматотропна недостатність. Гіпопітуїтаризм. Класифікація. Етіологія і патогенез. Клініка. Діагностика, диференціальна діагностика. Лікування. Ожиріння. Етіологія та патогенез. Класифікація. Клініка. Діагностика. Лікування. Ожиріння у дітей та підлітків.

Статеві залози у чоловіків та жінок. Гормони. Природжені порушення статевого диференціювання. Агенезія гонад. Синдром Шерешевського – Тернера. Синдром гермафродитизму. Крипторхізм. Синдром моно- та анорхізму. Синдром Клайнфельтера. Порушення статевого розвитку у хлопчиків та дівчаток. Клімакс у жінок та чоловіків.

РОЗДІЛ 4. ОСНОВИ ДІАГНОСТИКИ, ЛІКУВАННЯ ТА ПРОФІЛАКТИКИ ОСНОВНИХ ХВОРОБ КРОВІ ТА КРОВОТВОРНИХ ОРГАНІВ.

Тема 1. Гемофілії та тромбоцитопенічна пурпура

Визначення. Етіологія та патогенез, основні клінічні синдроми. Критерії діагнозу. Диференційний діагноз. Лікування. Профілактика кровотеч. Первинна та вторинна профілактика. Прогноз та працездатність.

Тема 2. Анемії (постгеморагічна, залізодефіцитна, В₁₂-дефіцитна, фолієводефіцитна, апластична, гемолітична)

Визначення. Етіологічні фактори та патогенез. Механізми внутрішньосудинного та внутрішньоклітинного гемолізу. Особливості клініки та лабораторної діагностики різних форм. Диференційний діагноз. Ускладнення. Лікування. Переливання компонентів крові та кровозамінників. Первинна та вторинна профілактика. Прогноз та працездатність.

Тема 3. Гострі лейкемії

Визначення. Сучасні погляди на етіологію та патогенез. Класифікація. Основні клініко-гематологічні синдроми. Клінічні прояви. Критерії діагнозу. Диференційний діагноз. Ускладнення. Принципи лікування. Трансплантація кісткового мозку. Первинна та вторинна профілактика. Прогноз та працездатність.

Тема 4. Хронічні лейкозії

Визначення хронічної мієлоїдної лейкозії, хронічної лімфоїдної лейкозії, мієломної хвороби, справжньої поліцитемії. Сучасні погляди на етіологію та патогенез. Класифікація. Основні клінічні прояви та клініко-гематологічні синдроми. Критерії діагнозу. Диференційний діагноз. Ускладнення. Принципи лікування. Трансплантація кісткового мозку. Первинна та вторинна профілактика. Прогноз та працездатність.

РОЗДІЛ 5. ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ ВНУТРІШНЬОЇ МЕДИЦИНИ.

Тема 1. Принципи доказової медицини

Визначення поняття. Роль доказової медицини у сучасній клінічній практиці. Складові доказової медицини. Основні поняття клінічних досліджень. Медичний та етичний аспекти доказової медицини.

Тема 2. Діагностика та лікування захворювань внутрішніх органів у людей похилого віку

Особливості обміну речовин у похилому віку. Частота коморбідної патології у людей похилого віку. Особливості дії ліків на організм похилої людини. Особливості діагностики та лікування захворювань внутрішніх органів у похилому віці.

Тема 3. Ожиріння та його наслідки

Актуальність проблеми. Методи розрахунку надлишкової ваги (індексу маси тіла) та визначення ожиріння. Класифікація ожиріння. Основні медичні наслідки ожиріння – метаболічний синдром, цукровий діабет, серцево-судинні захворювання та захворювання шлунково-кишкового тракту. Сучасні підходи до медикаментозного та немедикаментозного лікування.

РОЗДІЛ 6. МЕДИЧНА ГЕНЕТИКА

Тема 1. Предмет і завдання медичної генетики.

Роль спадковості в патології людини. Клініко-генеалогічний метод. Цитогенетичні і молекулярно-генетичні методи. Біохімічні методи. Морфогенетичні варіанти розвитку. Вади розвитку.

Тема 2. Загальна характеристика моногенної патології.

Клініка і генетика окремих форм моногенних хвороб. Спадкові хвороби обміну. Принципи лікування спадкових хвороб, реабілітації і соціальної адаптації.

Тема 3. Спадкові захворювання легень. Спадкові нефропатії. Системні скелетні дисплазії.

Муковісцидоз. Гіпотиреоз. Вітамін D-резистентний рахіт. Системні скелетні дисплазії. Спадкові кистозні захворювання нирок. Спадкові нефропатії. Вторинні нефропатії, пов'язані зі спадковими захворюваннями обміну речовин. Синдром Альпорта. Цистінурія. Гліцинурія. Ксантінурія. Синдром де Тоні-Дебре-Фанконі. Хронічний тубулярний ацидоз. Непереносимість фруктози. Цистіноз. Оксалоз.

Тема 4. Хромосомні хвороби.

Етіологія й цитогенетика хромосомних хвороб. Класифікація хромосомних хвороб. Хромосомні аберації та геномні мутації. Часткові трисомії й моносомії. Повні й мозаїчні форми. Однобатьківські дисомії. Хромосомний імпринтинг. Вік батьків і частота хромосомних хвороб у дітей.

Тема 5. Загальна характеристика мітохондріальної патології.

Загальна характеристика мітохондріальної патології. Класифікація мітохондріальних хвороб. Мітохондріальна спадковість Мітохондріальні хвороби, зумовлені мутаціями мітохондріальної ДНК. Хвороби, зумовлені делеціями мітохондріальної ДНК. Хвороби, зумовлені точковими мутаціями мітохондріальної ДНК. Клініка, генетика, діагностика, терапія синдромів Лебера, NAPIR, MERRF, MELAS. Патологія, пов'язана з дефектами міжгеномної комунікації, - синдроми множинних делецій мітохондріальної ДНК, синдром делеції мітохондріальної ДНК. Мітохондріальні хвороби, зумовлені мутаціями ядерної ДНК.

Тема 6. Медико-генетичне консультування. Пренатальна діагностика. Скринуючі програми.

Обтяженість спадкової патології. Етнічні, географічні, соціальні фактори, що обумовлюють розходження в поширеності спадкової патології. Генетико-демографічні процеси й поширеність спадкових хвороб. Види профілактики спадкових хвороб: первинна, вторинна і третинна профілактика. Рівні профілактики: прегаметичний, презіготичний, пренатальний і постнатальний.

Тема 7. Орфанні хвороби.

Поняття про орфанні хвороби. Реєстр орфанних хвороб. Державні програми лікування орфанних хвороб. Первинні імунodefіцити, хвороба Гоше, хвороба Помпе, хвороба Фабрі, тирозинемія, мукополісахаридоз, легенева артеріальна гіпертензія, бульозний епідермоліз. Методи діагностики та лікування органних хвороб.

СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ВНУТРІШНЯ МЕДИЦИНА, У ТОМУ ЧИСЛІ МЕДИЧНА ГЕНЕТИКА, ЕНДОКРИНОЛОГІЯ»

Назви розділів дисципліни і тем	Кількість годин				
	Денна форма				
	Усього	У тому числі			
Л		П	Інд.	С.р.	
1	2	3	4	5	6
Блок 1. Захворювання органів травлення та респіраторної системи.					
<i>Змістовий розділ 1. Основи діагностики, лікування та профілактики основних хвороб органів травлення</i>					
Тема 1. Гастроезофагеальна рефлюксна хвороба	8	2	4		2
Тема 2. Диспепсія. Хронічні гастрити	10	2	6		2
Тема 3. Пептична виразка шлунка та дванадцятипалої кишки	10	2	6		2
Тема 4. Целиакія та інші ентеропатії	6	-	4		2
Тема 5. Запальні захворювання кишки. Синдром подразненої кишки	10	2	6		2
Тема 6. Жовчнокам'яна хвороба, хронічний холецистит та функціональні біліарні порушення	8	2	4		2
Тема 7. Хронічні гепатити	10	2	6		2
Тема 8. Цирози печінки	12	2	4		6
Тема 9. Хронічні панкреатити	11	2	6		3
Курація хворих. Підготовка і написання історії хвороби	2				2
Разом за розділом 2 годин/кредитівECTS	87/3,5	16	46		25

<i>Змістовий розділ 2. Основи діагностики, лікування та профілактики основних хвороб органів дихання</i>					
Тема 1. Хронічне обструктивне захворювання легень	12	2	6		4
Тема 2. Бронхіальна астма	12	2	6		4
Тема 3. Пневмонії	12	2	6		4
Тема 4. Плеврити	8	-	4		4
Тема 5. Інфекційно-деструктивні захворювання легень	8	-	4		4
Тема 6. Дихальна недостатність	9	-	4		5
Разом за розділом 2 годин/кредитів ECTS	61/1,5	6	30		25
Разом за змістовим блоком 1.	148 / 5,0	22	76		50
Блок 2. Ендокринна та гематологічна патологія, загальні питання кардіології, медична генетика					
<i>Змістовий розділ 3. Основи діагностики, лікування та профілактики основних ендокринних захворювань</i>					
Тема 1. Цукровий діабет, класифікація, етіологія, патогенез, клініка, діагностика	9	2	4		3
Тема 2. Гострі та хронічні ускладнення цукрового діабету. Особливості перебігу та лікування цукрового діабету у хірургічних хворих, при вагітності	7		4		3
Тема 3. Цукровий діабет тип 1 та тип 2, сучасні методи терапії	11	2	6		3
Тема 4. Йододефіцитні захворювання щитоподібної залози. Ознаки ендемічної місцевості за ВООЗ. Клініка, діагностика, профілактика та лікування. Гіпотиреоз та тиреоїдити. Класифікація, діагностика, клініка, лікування	7	1	4		2
Тема 5. Тиреотоксикоз. Клінічні форми. Діагностика, лікування. Рак щитоподібної залози. Класифікація, клініка, діагностика, лікування. Захворювання паращитоподібних залоз	7	1	4		2
Тема 6. Захворювання надниркових залоз. Хронічна недостатність кори надниркових залоз. Етіологія, патогенез, клініка, діагностика, профілактика та лікування. Гормонально-активні пухлини надниркових залоз	8	2	4		2
Тема 7. Захворювання гіпоталамо-гіпофізарної системи. Ожиріння. Захворювання статевих залоз	8	2	4		2
Підготовка і написання історії хвороби	3				3
Разом за розділом 1 годин/кредитів ECTS	60/2	10	30		20
<i>Змістовий розділ 4. Основи діагностики, лікування та профілактики основних хвороб крові та кровотворних органів</i>					
Тема 1. Гемофілії та тромбоцитопенічна пурпура	5		4		1
Тема 2. Анемії	8	2	4		2

Тема 3. Гострі лейкозії	7	2	4		1
Тема 4. Хронічні лейкозії	5		4		1
Разом за розділом 4 годин/кредитів ECTS	25/1	4	16		5
<i>Змістовий розділ 5. Загальні питання внутрішньої медицини</i>					
Тема 1. Принципи доказової медицини. Роль доказової медицини у сучасній клінічній практиці.	11	2	4		5
Тема 2. Діагностика та лікування захворювань внутрішніх органів у людей похилого віку	9	2	2		5
Тема 3. Ожиріння та його наслідки	7		2		5
Разом за розділом 5 годин/кредитів ECTS	27/1	4	8		15
<i>Змістовий розділ 6. Медична генетика</i>					
Тема 1. Предмет і завдання медичної генетики. Роль спадковості в патології людини. Клініко-генеалогічний метод. Цитогенетичні і молекулярно-генетичні методи. Біохімічні методи. Морфогенетичні варіанти розвитку. Вади розвитку.	7	-	6		1
Тема 2. Загальна характеристика моногенної патології. Клініка і генетика окремих форм моногенних хвороб. Спадкові хвороби обміну. Принципи лікування спадкових хвороб, реабілітації і соціальної адаптації.	5	-	4		1
Тема 3. Спадкові захворювання легень. Спадкові гепатози. Системні скелетні дисплазії.	10	-	2		8
Тема 4. Загальна характеристика хромосомних хвороб. Клініка основних форм хромосомних хвороб. Рівні та шляхи проведення профілактики спадкових хвороб.	3	-	2		1
Тема 5. Загальна характеристика мітохондріальної патології.	9	-	2		7
Тема 6. Медико-генетичне консультування. Пренатальна діагностика. Скринуючі програми.	3	-	2		1
Тема 7. Орфанні хвороби	3	-	2		1
Разом за розділом 6 годин/кредитів ECTS	40/1	-	20		20
Разом за змістовим блоком 2.	152 / 5,0	18	74		60
УСЬОГО ГОДИН З ДИСЦИПЛІНИ /КРЕДИТІВ ECTS	300/10	40	150		110

4. Зміст навчальної дисципліни

4.1. ПЛАН ЛЕКЦІЙ

БЛОК 1. Захворювання органів травлення та респіраторної системи.		
№з/п	Назва теми	Кількість годин
1.	Гастроезофагеальна рефлюксна хвороба	2
2.	Диспепсія та хронічні гастрити	2
3.	Пептична виразка шлунка та дванадцятипалої кишки.	2
4.	Запальні захворювання кишечника. Синдром подразненої кишки	2
5.	Жовчнокам'яна хвороба, хронічний холецистит та функціональні порушення біліарного тракту	2
6.	Хронічні гепатити	2
7.	Цирози печінки	2
8.	Хронічні панкреатити	2
9.	Хронічне обструктивне захворювання легень	2
10.	Бронхіальна астма	2
11.	Пневмонії та захворювання плеври	2
РАЗОМ ЛЕКЦІЙ БЛОКУ 1		22
БЛОК 2. Ендокринна та гематологічна патологія, загальні питання кардіології, медична генетика		
12.	Цукровий діабет: сучасна класифікація, етіологія, патогенез, клініка, діагностика. Ускладнення цукрового діабету	2
13.	Новітні методи лікування хворих на ЦД. Пероральні цукрознижувальні засоби, сучасні препарати інсуліну та його аналоги.	2
14.	Захворювання щитоподібної та паращитоподібних залоз. Йододефіцитні стани. Гіпотиреоз та тиреотоксикоз: клініка, класифікація, діагностика, лікування. Рак щитоподібної залози.	2
15.	Захворювання надниркових залоз. Хронічна недостатність надниркових залоз. Гормонально-активні пухлини.	2
16.	Захворювання гіпоталамо-гіпофізарної системи та статевих залоз. Ожиріння.	2
17.	Анемії	2
18.	Гострі та хронічні лейкомії	2
19.	Принципи доказової медицини. Роль доказової медицини у сучасній клінічній практиці.	2
20.	Діагностика та лікування захворювань внутрішніх органів у людей похилого віку	2
РАЗОМ ЛЕКЦІЙ БЛОКУ 2		18

ВСЬОГО ЛЕКЦІЙ ЗА ДВА БЛОКИ: 40

4.2. ПЛАН ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

№ з/п	Назва теми	Кіл. годин
БЛОК 1. Захворювання органів травлення та респіраторної системи.		
Змістовий розділ 1.		
Основи діагностики, лікування та профілактики основних хвороб органів травлення		
1	Гастроєзофагеальна рефлюксна хвороба	4
2	Диспепсія. Хронічні гастрити	6
3	Пептична виразка шлунка та дванадцятипалої кишки	6
4	Целиакія та інші ентеропатії	4
5	Запальні захворювання кишки. Синдром подразненої кишки	6
6	Жовчнокам'яна хвороба, хронічний холецистит та функціональні біліарні порушення	4
7	Хронічні гепатити	6
8	Цирози печінки	4
9	Хронічні панкреатити	6
Змістовий розділ 2.		
Основи діагностики, лікування та профілактики основних хвороб органів дихання		
10	Хронічне обструктивне захворювання легень	6
11	Бронхіальна астма	6
12	Пневмонії	6
13	Плеврити	4
14	Інфекційно-деструктивні захворювання легень	4
15	Дихальна недостатність	4
	РАЗОМ БЛОК 1	76
БЛОК 2. Ендокринна та гематологічна патологія, загальні питання кардіології, медична генетика		
Змістовий розділ 3.		
Основи діагностики, лікування та профілактики основних ендокринних захворювань		
16	Цукровий діабет, класифікація, етіологія, патогенез, клініка, діагностика	4
17	Гострі та хронічні ускладнення цукрового діабету. Особливості перебігу та лікування цукрового діабету у хірургічних хворих, при вагітності	4
18	Цукровий діабет тип 1 та тип 2, сучасні методи терапії	6
19	Йододефіцитні захворювання щитоподібної залози. Ознаки ендемічної місцевості за ВООЗ. Клініка, діагностика, профілактика та лікування. Гіпотиреоз та тиреоїдити. Класифікація, діагностика, клініка, лікування	4
20	Тиреотоксикоз. Клінічні форми. Діагностика, лікування. Рак щитоподібної залози. Класифікація, клініка, діагностика, лікування. Захворювання паращитоподібних залоз	4
21	Захворювання надниркових залоз. Хронічна недостатність кори надниркових залоз. Етіологія, патогенез, клініка, діагностика, профілактика та лікування. Гормонально-активні пухлини надниркових залоз	4
22	Захворювання гіпоталамо-гіпофізарної системи. Ожиріння. Захворювання статевих залоз	4
23	Підготовка і написання історії хвороби	
Змістовий розділ 4.		
Основи діагностики, лікування та профілактики основних хвороб крові та кровотворних органів		
24	Гемофілії та тромбоцитопенічна пурпура	4

25	Анемії	4
26	Гострі лейкемії	4
27	Хронічні лейкемії	4
Змістовий розділ 5. Загальні питання внутрішньої медицини		
28	Принципи доказової медицини. Роль доказової медицини у сучасній клінічній практиці.	4
29	Діагностика та лікування захворювань внутрішніх органів у людей похилого віку	2
30	Ожиріння та його наслідки	2
Змістовий розділ 6. Медична генетика		
31	Предмет і завдання медичної генетики. Роль спадковості в патології людини. Клініко-генеалогічний метод. Цитогенетичні і молекулярно-генетичний методи. Біохімічні методи. Морфогенетичні варіанти розвитку. Вади розвитку.	6
32	Загальна характеристика моногенної патології. Клініка і генетика окремих форм моногенних хвороб. Спадкові хвороби обміну. Принципи лікування спадкових хвороб, реабілітації і соціальної адаптації.	4
33	Спадкові захворювання легень. Спадкові гепатози. Системні скелетні дисплазії.	2
34	Загальна характеристика хромосомних хвороб. Клініка основних форм хромосомних хвороб. Рівні та шляхи проведення профілактики спадкових хвороб.	2
35	Загальна характеристика мітохондріальної патології.	2
36	Медико-генетичне консультування. Пренатальна діагностика. Скринуючі програми.	2
37	Орфанні хвороби	2
БЛОК 2		74
РАЗОМ		150

4.3 ПЛАН САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

4.3.ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

№ з/п	Тема	Кількість годин
ЗАГАЛЬНА КІЛЬКІСТЬ ГОДИН САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ		
БЛОК 1. ЗАХВОРЮВАННЯ ОРГАНІВ ТРАВЛЕННЯ ТА РЕСПІРАТОРНОЇ СИСТЕМИ		
1	Підготовка до практичних занять – теоретична підготовка та опрацювання практичних навичок	20
2	Підготовка і написання історії хвороби	10
3	Підготовка до підсумкового модульного контролю	10
4	Індивідуальна робота: <ul style="list-style-type: none"> • Доповідь реферату на практичному занятті. • Доповідь на клінічних конференціях баз кафедр. 	10

	<ul style="list-style-type: none"> • Доповідь історії хвороби на практичному занятті • Написання тез, статей 	
Разом з БЛОКУ 1		50 год.
ЗАГАЛЬНА КІЛЬКІСТЬ ГОДИН САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ БЛОК 2 . ОСНОВИ ДІАГНОСТИКИ, ЛІКУВАННЯ ТА ПРОФІЛАКТИКИ ПАТОЛОГІЇ ВНУТРІШНІХ ОРГАНІВ		
1	Підготовка до практичних занять – теоретична підготовка та опрацювання практичних навичок	37
2	Підготовка і написання історії хвороби	5
3	Підготовка до підсумкового модульного контролю	5
4	Індивідуальна робота: <ul style="list-style-type: none"> • Доповідь реферату на практичному занятті. • Доповідь на клінічних конференціях баз кафедр. • Доповідь історії хвороби на практичному занятті • Написання тез, статей 	13
Разом з БЛОКУ 2		60 год.

РАЗОМ ГОДИН САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ З ДИСЦИПЛІНИ: 110 год.

БЛОК 1

- Хронічне обструктивне захворювання легень. Визначення. Значення паління, екологічних, професійних факторів та інфекції у розвитку хронічного обструктивного захворювання легень. Класифікація. Клінічні прояви, дані лабораторних та інструментальних методів дослідження залежно від стадії (ступеня тяжкості). Диференційний діагноз. Ускладнення. Лікування. Первинна та вторинна профілактика. Імунопрофілактики. Прогноз та працездатність.
- Бронхіальна астма. Визначення. Етіологія, особливості патогенезу. Класифікація. Клінічні прояви, дані лабораторних та інструментальних методів дослідження. Диференційний діагноз. Ускладнення. Лікування. Невідкладна допомога при нападі бронхіальної астми. Первинна та вторинна профілактика. Прогноз та працездатність.
- Пневмонії. Визначення. Етіологія. Класифікація. Клінічні прояви і особливості перебігу в залежності від збудника. Дані лабораторних та інструментальних методів дослідження. Диференційний діагноз. Ускладнення (гострий респіраторний дистрес-синдром, деструкція легеневої тканини, гостра дихальна недостатність та інші). Диференційоване лікування. Первинна та вторинна профілактика. Прогноз та працездатність.
- Плеврити. Визначення. Етіологічні фактори. Класифікація. Клінічні прояви, дані лабораторних та інструментальних методів дослідження. Диференційний діагноз. Ускладнення. Показання до плевральної пункції та дренивання плевральної порожнини. Лікування. Первинна і вторинна профілактика. Прогноз та працездатність.
- Інфекційно-деструктивні захворювання легень. Визначення. Фактори, які сприяють розвитку бронхоектатичної хвороби, абсцесу та гангрен легень. Клінічні прояви, дані лабораторних та інструментальних методів дослідження. Диференційний діагноз. Ускладнення. Лікування. Показання до хірургічного лікування. Первинна та вторинна профілактика. Прогноз та працездатність.
- Дихальна недостатність. Визначення. Класифікація. Причини виникнення. Особливості клінічного перебігу різних форм. Діагностика, дослідження функції зовнішнього дихання, газів артеріальної та венозної крові, показників кислотно-основного стану крові.

Диференційний діагноз. Лікувальна тактика. Первинна та вторинна профілактика. Прогноз та працездатність.

- Гастроєзофагеальна рефлюксна хвороба. Визначення. Етіологія, патогенез. Класифікація. Ерозивна та неерозивна ГЕРХ. Клінічні прояви залежно від варіанту та стадії. Дані лабораторних та інструментальних методів дослідження. Критерії діагнозу, диференціальна діагностика. Ускладнення. Диференційована терапія. Первинна та вторинна профілактика.
- Диспепсія. Визначення диспепсії. Етіологія та патогенез. Роль *H. pylori* у виникненні гастродуоденальної патології. Класифікація. Недосліджена та функціональна диспепсія. Критерії діагнозу. Диференційний діагноз. Сучасні підходи до лікування функціональної диспепсії. Первинна та вторинна профілактика. Прогноз та працездатність.
- Хронічні гастрити. Визначення, етіологія та патогенез хронічних гастритів. Роль *H. pylori* у виникненні хронічних гастритів. Класифікація. Клінічні прояви, дані лабораторних та інструментальних методів дослідження. Значення ендоскопічного (з морфологією) дослідження. Сучасні підходи до лікування різних типів хронічного гастриту. Первинна та вторинна профілактика. Прогноз та працездатність.
- Пептична виразка шлунка та дванадцятипалої кишки. Визначення. Основні причини пептичних виразок (*H. pylori*, медикаменти та ін.). Класифікація. Клінічні прояви. Ускладнення (перфорація, пенетрація, кровотеча, стеноз, малігнізація). Значення інструментальних та лабораторних методів діагностики. Методи діагностики *Hp*-інфекції. Тактика ведення хворого. Ерадикаційна терапія, контроль ефективності ерадикації. Медикаментозна терапія *Hp*-негативних виразок. Показання до хірургічного лікування. Первинна та вторинна профілактика. Прогноз та працездатність.
- Целиакія та інші ентеропатії. Визначення. Етіологія, патогенез. Роль непереносимості компонентів їжі, імунних факторів і ензимопатій (несприйняття лактози, фруктози, галактози та ін.). Синдроми мальабсорбції та мальдигестії. Критерії діагнозу, диференціальна діагностика. Ускладнення. Диференційована терапія. Первинна та вторинна профілактика. Прогноз та працездатність.
- Запальні захворювання кишки. Неспецифічний виразковий коліт та хвороба Крона: визначення, етіологія та патогенез. Класифікація. Особливості клінічного перебігу залежно від ступеня активності, тяжкості і фази перебігу. Лабораторна та інструментальна діагностика. Критерії діагнозу, диференціальна діагностика. Кишкові та позакишкові ускладнення та захворювання, асоційовані з запальними захворюваннями кишки (токсична дилатація, перфорація, склерозуючий холангіт, спондиліт, артрити, дерматози, увеїти та ін.). Лікування. Первинна та вторинна профілактика. Прогноз та працездатність.
- Синдром подразненої кишки, визначення. Етіологія та патогенез. Класифікація. Клінічні прояви різних варіантів. Римські діагностичні критерії. Диференціальна діагностика. Лікування різних форм. Первинна та вторинна профілактика. Прогноз та працездатність.
- Жовчнокам'яна хвороба, хронічний холецистит та функціональні біліарні порушення. Визначення. Етіологія, патогенез. Значення інфекції, порушень моторики та дисхолії у розвитку хронічного холециститу, холангіту та жовчнокам'яної хвороби. Класифікація. Особливості клінічного перебігу. Лабораторні та інструментальні методи діагностики. Диференційний діагноз. Ускладнення жовчнокам'яної хвороби. Лікування. Показання до хірургічного лікування. Первинна та вторинна профілактика. Прогноз та працездатність.
- Хронічні гепатити. Визначення. Класифікація. Роль персистенції вірусу, токсичних та медикаментозних агентів, імунних порушень та алкоголю. Методи діагностики вірусної інфекції. Аутоімунний гепатит, хронічні вірусні, токсичний (медикаментозний) гепатити. Алкогольна хвороба печінки. Основні клініко-біохімічні синдроми. Особливості клінічного перебігу та діагностики окремих форм. Диференційний діагноз. Ускладнення. Особливості лікування різних форм. Первинна та вторинна профілактика. Прогноз та працездатність.
- Цирози печінки. Визначення. Значення вірусної інфекції, нутритивних факторів, алкоголю, токсичних речовин та імунних порушень. Класифікація. Особливості клінічних

проявів та діагностики різних варіантів. Диференційний діагноз. Печінкова недостатність та інші ускладнення. Диференційована терапія. Невідкладна терапія при ускладненнях. Первинна та вторинна профілактика. Прогноз та працездатність.

- Хронічні панкреатити. Визначення. Значення різних етіологічних факторів. Класифікація. Особливості клінічного перебігу, діагностики та диференціальної діагностики залежно від форми та локалізації патологічного процесу. Ускладнення. Методи дослідження при діагностиці панкреатиту. Диференційоване лікування. Первинна та вторинна профілактика. Прогноз та працездатність.

БЛОК 2

- Цукровий діабет, класифікація, етіологія, патогенез, клініка, діагностика: алгоритми та протоколи діагностики.
- Цукровий діабет тип 1 та тип 2, сучасні методи терапії: алгоритми та протоколи лікування.
- Гострі та хронічні ускладнення цукрового діабету. Особливості перебігу та лікування цукрового діабету у хірургічних хворих, при вагітності: алгоритми та протоколи лікування гіпоглікемічної коми, діабетичної кетоацидотичної коми, діабетичної нейропатії, діабетичної нефропатії, ретинопатії, синдрому діабетичної стопи.
- Йододефіцитні захворювання щитоподібної залози. Ознаки ендемічної місцевості за ВООЗ. Клініка, діагностика, профілактика та лікування. Гіпотиреоз та тиреоїдити. Класифікація, діагностика, клініка, лікування: алгоритми діагностики та лікування йододефіцитних захворювань, гіпотиреозу, тиреоїдитів.
- Тиреотоксикоз. Клінічні форми. Діагностика, лікування. Рак щитоподібної залози. Класифікація, клініка, діагностика, лікування. Захворювання прищитоподібних залоз: алгоритми діагностики та лікування тиреотоксикозу, раку щитоподібної залози, гіперпаратиреозу та гіпопаратиреозу.
- Захворювання надниркових залоз. Хронічна недостатність кори надниркових залоз. Етіологія, патогенез, клініка, діагностика, профілактика та лікування. Гормонально-активні пухлини надниркових залоз: алгоритми діагностики та лікування хронічної надниркової недостатності, синдрому Іценко-Кушінга, феохромоцитоми.
- Захворювання гіпоталамо-гіпофізарної системи. Ожиріння. Захворювання статевих залоз: алгоритми діагностики та лікування соматотропної недостатності, хвороби Іценко-Кушінга, акромегалії, гіперпролактинемії, нецукрового діабету, гіпопітуїтаризму, ожиріння, захворювання статевих залоз.
- Гемофілії та тромбоцитопенічна пурпура. Визначення. Етіологія та патогенез, основні клінічні синдроми. Критерії діагнозу. Диференційний діагноз. Лікування. Профілактика кровотеч. Первинна та вторинна профілактика. Прогноз та працездатність.
- Анемії (постгеморагічна, залізодефіцитна, В₁₂-дефіцитна, фолієводефіцитна, апластична, гемолітична).
- Визначення. Етіологічні фактори та патогенез. Механізми внутрішньосудинного та внутрішньоклітинного гемолізу. Особливості клініки та лабораторної діагностики різних форм. Диференційний діагноз. Ускладнення. Лікування різних форм анемій. Переливання компонентів крові та кровозамінників. Первинна та вторинна профілактика. Прогноз та працездатність.
- Гострі лейкомії. Визначення. Сучасні погляди на етіологію та патогенез. Класифікація. Основні клініко-гематологічні синдроми. Клінічні прояви. Критерії діагнозу. Диференційний діагноз. Ускладнення. Принципи лікування. Підтримуюча терапія. Трансплантація кісткового мозку. Первинна та вторинна профілактика. Прогноз та працездатність.
- Хронічні лейкомії. Визначення хронічної мієлоїдної лейкомії, хронічної лімфоїдної лейкомії, мієломної хвороби, справжньої поліцитемії. Сучасні погляди на етіологію та

патогенез. Класифікація. Основні клінічні прояви та клініко-гематологічні синдроми. Критерії діагнозу. Диференційний діагноз. Ускладнення. Принципи лікування. Трансплантація кісткового мозку. Первинна та вторинна профілактика. Прогноз та працездатність.

- Принципи доказової медицини. Визначення поняття. Роль доказової медицини у сучасній клінічній практиці. Складові доказової медицини. Основні поняття клінічних досліджень. Медичний та етичний аспекти доказової медицини.
- Діагностика та лікування захворювань внутрішніх органів у людей похилого віку. Особливості обміну речовин у похилому віку. Частота коморбідної патології у людей похилого віку. Особливості дії ліків на організм похилої людини. Особливості діагностики та лікування захворювань внутрішніх органів у похилому віці.
- Ожиріння та його наслідки. Актуальність проблеми. Методи розрахунку надлишкової ваги (індексу маси тіла) та визначення ожиріння. Класифікація ожиріння. Основні медичні наслідки ожиріння – метаболічний синдром, цукровий діабет, серцево-судинні захворювання та захворювання шлунково-кишкового тракту. Сучасні підходи до медикаментозного та немедикаментозного лікування.

Індивідуальні завдання

Підбір та огляд наукової літератури за тематикою програми по внутрішній медицині на вибір студента з написанням реферату та його прилюдним захистом.

Підбір та огляд наукової літератури за тематикою науково-дослідної роботи кафедри з підготовкою наукової доповіді на засіданні СНТ або на студентських конференціях.

Наукове дослідження за тематикою науково-дослідної роботи кафедри з публікацією результатів в наукових виданнях.

За бажанням студента під час вивчення відповідних тем він може виконувати індивідуальну роботу, яка проводиться в позаурочний час та при успішному її виконанні додатково оцінюється викладачем.

Перелік та зміст індивідуальних завдань можуть визначатись у кожному окремому випадку залежно від матеріально-технічного забезпечення кафедр.

Орієнтовний перелік індивідуальних завдань:

1. Проведення розпитування показового хворого, його загального огляду та огляду голови, шиї, кінцівок із виділенням основних симптомів та синдромів захворювання.
2. Проведення досліджень функції зовнішнього дихання у показових хворих, обробка отриманих даних та доповідь на занятті
3. Реєстрація ЕКГ, участь у проведенні інструментальних досліджень серцево-судинної системи у показових хворих з обробкою даних та доповіддю на занятті
4. Проведення фізикального та інструментального обстеження показового хворого із підготовкою огляду наукової літератури щодо досліджуваного випадку
5. Робота з літературою й іншими джерелами інформації та підготовка реферативного повідомлення про сучасні методи обстеження хворих у клініці внутрішніх хвороб
6. Робота з літературою й іншими джерелами інформації та підготовка реферативного повідомлення про особливості синдромної діагностики захворювання із типовим перебігом, обраного за бажанням студента

Завдання для самостійної роботи

Базовий перелік видів самостійної роботи студентів, розроблений відповідно до структури навчальної дисципліни, представлений у розділі «Самостійна робота».

Обов'язковим видом самостійної роботи студентів є курація хворих та написання розгорнутої історії хвороби, що передбачено при вивченні відповідних. При цьому завданнями для самостійної роботи є:

1. Тижневе спостереження за хворим (розпитування, фізикальне обстеження, оцінка результатів інструментальних та лабораторних обстежень) із патологією серцево-судинної системи із написанням історії хвороби та представленням клінічного випадку на практичному занятті
2. Тижневе спостереження за хворим (розпитування, фізикальне обстеження, оцінка результатів інструментальних та лабораторних обстежень) із патологією бронхо-легеневої системи із написанням історії хвороби та представленням клінічного випадку на практичному занятті
3. Тижневе спостереження за хворим (розпитування, фізикальне обстеження, оцінка результатів інструментальних та лабораторних обстежень) із патологією травної системи із написанням історії хвороби та представленням клінічного випадку на практичному занятті
4. Тижневе спостереження за хворим (розпитування, фізикальне обстеження, оцінка результатів інструментальних та лабораторних обстежень) із патологією сечовивідної системи із написанням історії хвороби та представленням клінічного випадку на практичному занятті
5. Тижневе спостереження за хворим (розпитування, фізикальне обстеження, оцінка результатів інструментальних та лабораторних обстежень) із патологією ендокринної системи із написанням історії хвороби та представленням клінічного випадку на практичному занятті
6. Тижневе спостереження за хворим (розпитування, фізикальне обстеження, оцінка результатів інструментальних та лабораторних обстежень) із патологією кровотворної системи із написанням історії хвороби та представленням клінічного випадку на практичному занятті

Студент самостійно обирає те захворювання, за яким він проводитиме курацію (розпитування, обстеження) пацієнта.

Типові тестові задачі для розв'язування на практичних заняттях:

1. В мокроті при бронхітах можна виявити:
  - A. коралоподібні еластичні волокна
  - B. еозинофіли
  - C. циліндричний миготливий епітелій
  - D. некротичні клаптики з вугільним пігментом
  - E. всі перераховані елементи
2. До тетради Ерліха відносяться:
  - A. кристали холестерину
  - B. аморфне вапно
  - C. мікобактерії туберкульозу
  - D. обвапнені еластичні волокна
  - E. всі перераховані елементи
3. Кристали холестерину в мокроті виявляють при:
  - A. бронхіті
  - B. крупозній пневмонії
  - C. бронхіальній астмі
  - D. розпаді первинного туберкульозного вогнища
  - E. всіх перерахованих захворюваннях
4. У мокроті при гострому бронхіті можна виявити:

- A. обвапнені еластичні волокна
  - B. пробки Дітріха
  - C. казеозний некроз
  - D. групи циліндричного миготливого епітелію
  - E. мікобактерії туберкульозу
5. Кристали гематоїдина в мокроті виявляють при:
- A. бронхопневмонії
  - B. гангрені легені
  - C. бронхіті
  - D. бронхіальній астмі
  - E. крупозної пневмонії
6. При гістоплазмозі легких у мокротинні можна виявити:
- A. широкий септірований міцелій
  - B. розташовані внутрішньоклітинно грампозитивні овальні або круглі, брунькуються клітини з незафарбованою зоною навколо них
  - C. псевдоміцелій
  - D. ланцюжки з великих спір
  - E. групи дрібних мозаїчно розташованих спір
7. До пневмомікоза можна віднести:
- A. фавус
  - B. кандидомікоз
  - C. епідермофітію
  - D. рубромікоз
  - E. все перераховане
8. У нормі у здорової людини число дихальних рухів за хвилину:
- A. 10 - 12
  - B. 12 - 16
  - C. 16 - 20
  - D. 20 - 25
  - E. 25 – 30
9. Який перкуторний звук над легеньми в нормі:
- A. Коробковий
  - B. Притуплений
  - C. Ясний легеневий
  - D. Притуплений-тимпаніт
  - E. Тупий
10. Жорстке дихання це:
- A. Фізіологічно посилене везикулярне дихання
  - B. Патологічно посилене везикулярне дихання
  - C. Фізіологічно посилене бронхіальне дихання
  - D. Патологічно посилене бронхіальне дихання
  - E. Стенотичне дихання

4.4. Забезпечення освітнього процесу

1. Мультимедійні проектори, комп'ютери, екрани для мультимедійних презентацій, лекційні презентації.
2. Демонстраційні екрани, ноутбуки, файли у Power Point та Word з задачами «Крок-2» для практичних та підсумкових занять.
3. Екзаменаційні білети.

При вивченні дисципліни використовуються всі різновиди методів навчання, рекомендовані для вищої школи, а саме:

– за джерелами знань: словесні (пояснення, лекція, бесіда, дискусія); наочні (демонстрація); практичні (практична робота, опанування практичними навичками), на яких робиться особливий акцент при вивченні дисципліни;

– за логікою навчального процесу: аналітичний (виділення окремих симптомів захворювання), синтетичний (з'ясування взаємозв'язку симптомів та виділення синдромів захворювання), їх поєднання – аналітико-синтетичний, а також індуктивний метод (переважно при вивченні блоку 1), дедуктивний (при вивченні блоку 2), їх поєднання – традуктивний метод (при вивченні обох модулів);

– за рівнем самостійної розумової діяльності: проблемний, частково-пошуковий, дослідницький.

Поєднуючи та узагальнюючи наведені вище методи навчання, при вивченні дисципліни доцільно впроваджувати такі методи організації навчальних занять як:

- метод клінічних кейсів,
- проблемно-дослідницький метод,
- метод індивідуальних навчально-дослідних завдань,
- метод конкурентних груп,
- метод тренінгових технологій,
- метод проведення наукових конференцій із застосуванням інтерактивних, міждисциплінарних та інформаційно-комп'ютерних технологій

Видами навчальної діяльності студента, згідно з навчальним планом, є лекції, практичні заняття, самостійна робота студентів.

Лекційний і практичний етапи навчання студентів по можливості формуються у такій послідовності, щоб теми лекцій передували практичним заняттям.

Практичні заняття тривалістю 2 академічні години (80 хвилин) проходять у терапевтичній клініці (відділенні терапевтичного профілю) та складаються з чотирьох структурних частин:

- 1) засвоєння теоретичної частини теми,
- 2) демонстрація викладачем методики дослідження тематичного хворого,
- 3) робота студентів по відпрацюванню практичних навичок біля ліжка хворого під контролем викладача,
- 4) вирішення ситуаційних завдань та тест-контроль засвоєння матеріалу.

При проведенні практичних занять основне місце посідає опанування практичними навичками з фізикального обстеження хворого та робота безпосередньо із пацієнтами.

На підставі засвоєння клінічних методів обстеження хворого, вміння їх синтезувати та інтерпретувати, оцінювати та аналізувати у студента формується клінічне мислення та навички встановлення синдромного діагнозу, що і є основним завданням пропедевтичної терапії.

Самостійна робота студентів посідає у вивченні дисципліни вагоме місце. Окрім традиційної передаудиторної підготовки з теоретичних питань пропедевтики внутрішньої медицини, вона включає роботу студентів у відділеннях терапевтичного стаціонару, клінічних лабораторіях та відділеннях функціональної діагностики в позааудиторний час, ефективність якої повинна забезпечуватись викладачами та допоміжним персоналом кафедр пропедевтики внутрішньої медицини. До самостійної роботи включено курацію хворих з написанням історії хвороби, яка передбачає розпитування та повне фізикальне обстеження хворого з визначенням провідних синдромів, призначення діагностичних маніпуляцій та участь у алгоритмі надання медичної допомоги даному хворому.

Методичне забезпечення

- Робоча програма навчальної дисципліни;
- Плани лекцій, практичних занять та самостійної роботи студентів;

- Тези лекцій з дисципліни;
- Методичні розробки для викладача;
- Методичні вказівки до практичних занять для студентів;
- Методичні матеріали, що забезпечують самостійну роботу студентів;
- Тестові та контрольні завдання до практичних занять;
- Питання та завдання до контролю засвоєння розділу;
- Перелік питань та практичних навичок до екзамену.

5. Підсумковий контроль

Перелік питань підсумкового контролю (екзамену)

Перелік питань до засвоєння БЛОКУ № 1: «Захворювання органів травлення та респіраторної системи»:

1. Гастроезофагеальна рефлюксна хвороба. Визначення. Етіологія, патогенез. Класифікація. Ерозивна та неерозивна ГЕРХ. Клінічні прояви залежно від варіанту та стадії. Дані лабораторних та інструментальних методів дослідження. Критерії діагнозу, диференційний діагноз. Ускладнення. Диференційована терапія. Первинна та вторинна профілактика.
2. Диспепсія. Хронічні гастрити. Визначення диспепсії. Етіологія та патогенез. Роль Н. рулогі у виникненні гастродуоденальної патології. Класифікація. Недосліджена та функціональна диспепсія. Критерії діагнозу. Диференційний діагноз. Сучасні підходи до лікування функціональної диспепсії. Первинна та вторинна профілактика. Прогноз та працездатність.
3. Пептична виразка шлунка та дванадцятипалої кишки. Визначення. Основні причини пептичних виразок (Н. рулогі, медикаменти та ін.). Класифікація. Клінічні прояви. Ускладнення (перфорація, пенетрація, кровотеча, стеноз, малігнізація). Значення інструментальних та лабораторних методів діагностики. Методи діагностики Нр-інфекції. Диференційний діагноз. Тактика ведення хворого. Ерадикаційна терапія, контроль ефективності ерадикації. Медикаментозна терапія Нр-негативних виразок. Показання до хірургічного лікування. Первинна та вторинна профілактика. Прогноз та працездатність.
4. Целиакія та інші ентеропатії. Визначення. Етіологія, патогенез. Роль непереносимості компонентів їжі, імунних факторів і ензимопатій (несприйняття лактози, фруктози, галактози та ін.). Синдроми мальабсорбції та мальдигестії. Критерії діагнозу, диференційний діагноз. Ускладнення. Диференційована терапія. Первинна та вторинна профілактика. Прогноз та працездатність.
5. Запальні захворювання кишечника. Синдром подразненої кишки
Виразковий коліт та хвороба Крона: визначення, етіологія та патогенез. Класифікація. Особливості клінічного перебігу залежно від ступеня активності, тяжкості і фази перебігу. Лабораторна та інструментальна діагностика. Критерії діагнозу, диференційний діагноз.
6. Жовчнокам'яна хвороба, хронічний холецистит та функціональні порушення біліарного тракту. Визначення. Етіологія, патогенез. Значення інфекції, порушень моторики та дисхолії у розвитку хронічного холециститу, холангіту та жовчнокам'яної хвороби. Класифікація. Особливості клінічного перебігу. Лабораторні та інструментальні методи діагностики. Диференційний діагноз. Ускладнення жовчнокам'яної хвороби. Лікування. Показання до хірургічного лікування. Первинна та вторинна профілактика. Прогноз та працездатність.
7. Хронічні гепатити. Визначення. Класифікація. Роль персистенції вірусу, токсичних та медикаментозних агентів, імунних порушень та алкоголю. Методи діагностики вірусної інфекції. Аутоімунний, токсичний (медикаментозно-індукований) та хронічні вірусні гепатити. Алкогольна хвороба печінки. Основні клініко-біохімічні синдроми. Особливості клінічного перебігу та діагностики окремих форм. Диференційний діагноз. Ускладнення.

Особливості лікування різних форм. Первинна та вторинна профілактика. Прогноз та працездатність.

8. Цирози печінки. Визначення. Значення вірусної інфекції, нутритивних факторів, алкоголю, токсичних речовин, генетично детермінованих дефектів метаболізму та імунних порушень. Класифікація. Особливості клінічних проявів та діагностики різних варіантів. Диференційний діагноз. Печінкова недостатність та інші ускладнення. Диференційована терапія. Невідкладна терапія при ускладненнях. Первинна та вторинна профілактика. Прогноз та працездатність.

9. Хронічні панкреатити. Визначення. Значення різних етіологічних факторів. Класифікація. Особливості клінічного перебігу, діагностики та диференціальної діагностики залежно від форми та локалізації патологічного процесу. Ускладнення. Методи дослідження при діагностиці панкреатиту. Диференційоване лікування. Первинна та вторинна профілактика. Прогноз та працездатність.

10. Хронічне обструктивне захворювання легень. Визначення. Значення паління, екологічних та професійних факторів, роль загострень у розвитку і прогресуванні хронічного обструктивного захворювання легень. Класифікація. Клінічні прояви, дані лабораторних та інструментальних методів дослідження залежно від стадії і клінічного перебігу. Диференційний діагноз. Ускладнення. Лікування. Первинна та вторинна профілактика. Прогноз та працездатність.

11. Бронхіальна астма. Визначення. Етіологія, особливості патогенезу. Класифікація. Клінічні прояви, дані лабораторних та інструментальних методів дослідження. Диференційний діагноз. Ускладнення. Лікування. Невідкладна допомога. Первинна та вторинна профілактика. Прогноз та працездатність.

12. Пневмонії. Визначення. Етіологія. Класифікація. Клінічні прояви і особливості перебігу залежно від збудника. Дані лабораторних та інструментальних методів дослідження. Диференційний діагноз. Ускладнення (гострий респіраторний дистрес-синдром, деструкція легеневої тканини, гостра дихальна недостатність та інші). Диференційоване лікування. Первинна та вторинна профілактика. Прогноз та працездатність.

13. Плеврити. Визначення. Етіологічні фактори. Класифікація. Клінічні прояви, дані лабораторних та інструментальних методів дослідження. Диференційний діагноз. Ускладнення. Показання до плевральної пункції та дренивання плевральної порожнини. Лікування. Первинна і вторинна профілактика. Прогноз та працездатність.

14. Інфекційно-деструктивні захворювання легень. Визначення. Фактори, які сприяють розвитку бронхоектатичної хвороби, абсцесу та гангрені легень. Клінічні прояви, дані лабораторних та інструментальних методів дослідження. Диференційний діагноз. Ускладнення. Лікування. Показання до хірургічного лікування. Первинна та вторинна профілактика. Прогноз та працездатність.

15. Дихальна недостатність. Визначення. Класифікація. Причини виникнення. Особливості клінічного перебігу. Діагностика, дослідження функції зовнішнього дихання, газів артеріальної та венозної крові, показників кислотно-основного стану крові. Лікувальна тактика. Первинна та вторинна профілактика. Прогноз та працездатність.

БЛОК 2. ЕНДОКРИННА ТА ГЕМАТОЛОГІЧНА ПАТОЛОГІЯ, ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ КАРДІОЛОГІЇ, МЕДИЧНА ГЕНЕТИКА

1. Цукровий діабет, класифікація, етіологія, патогенез, клініка, діагностика. Визначення цукрового діабету. Класифікація порушень глікемії (ВООЗ, 1999 р.), клінічні типи цукрового діабету. Характеристика уражень внутрішніх органів за цукрового діабету: серцево-судинної системи, гепатобіліарної системи, органів сечовиділення, діабетичні остеоартропатії. Діагностика цукрового діабету. Критерії діагностики цукрового діабету та інших категорій гіперглікемії (ВООЗ, 1999 р.). Показання та правила проведення

глюкозотолерантного тесту. Діагностичне значення визначення глікованого гемоглобіну, фруктозаміну, С-пептиду, глюкозурії, кетонурії.

2. Цукровий діабет тип 1 та тип 2, сучасні методи терапії.

Ускладнення інсулінотерапії: гіпоглікемічні стани, алергія до інсуліну, постін'єкційні ліподистрофії, інсулінорезистентність, хронічне передозування інсуліну (синдром Сомоджі), інсулінові набряки. Санаторно-курортне лікування. Протоколи надання допомоги хворим на цукровий діабет типу 1.

3. Гострі та хронічні ускладнення цукрового діабету. Особливості перебігу та лікування цукрового діабету у хірургічних хворих, при вагітності.

4. Йододефіцитні захворювання щитоподібної залози. Ознаки ендемічної місцевості за ВООЗ. Клініка, діагностика, профілактика та лікування. Гіпотиреоз та тиреоїдити. Класифікація, діагностика, клініка, лікування.

Тема 5. Тиреотоксикоз. Клінічні форми. Діагностика, лікування. Рак щитоподібної залози. Класифікація, клініка, діагностика, лікування. Захворювання прищитоподібних залоз.

6. Захворювання надниркових залоз. Хронічна недостатність кори надниркових залоз. Етіологія, патогенез, клініка, діагностика, профілактика та лікування. Гормонально-активні пухлини надниркових залоз.

7. Захворювання гіпоталамо-гіпофізарної системи. Ожиріння. Захворювання статевих залоз.

Класифікація гіпоталамо-гіпофізарних захворювань. Акремегалія. Етіологія і патогенез. Клініка. Діагностика та диференціальна діагностика. Лікування. Хвороба Іценка-Кушінга. Етіологія і патогенез. Класифікація. Клініка. Діагностика та диференціальна діагностика. Лікування.

8. Гемофілії та тромбоцитопенічна пурпура. Визначення. Етіологія та патогенез, основні клінічні синдроми. Критерії діагнозу. Диференційний діагноз. Лікування. Профілактика кровотеч. Первинна та вторинна профілактика. Прогноз та працездатність.

9. Анемії (постгеморагічна, залізодефіцитна, В₁₂-дефіцитна, фолієводефіцитна, апластична, гемолітична). Визначення. Етіологічні фактори та патогенез. Механізми внутрішньосудинного та внутрішньоклітинного гемолізу. Особливості клініки та лабораторної діагностики різних форм. Диференційний діагноз. Ускладнення. Лікування. Переливання компонентів крові та кровозамінників. Первинна та вторинна профілактика. Прогноз та працездатність.

10. Гострі лейкемії. Визначення. Сучасні погляди на етіологію та патогенез. Класифікація. Основні клініко-гематологічні синдроми. Клінічні прояви. Критерії діагнозу. Диференційний діагноз. Ускладнення. Принципи лікування. Трансплантація кісткового мозку. Первинна та вторинна профілактика. Прогноз та працездатність.

11. Хронічні лейкемії. Визначення хронічної мієлоїдної лейкемії, хронічної лімфоїдної лейкемії, мієломної хвороби, справжньої поліцитемії. Сучасні погляди на етіологію та патогенез. Класифікація. Основні клінічні прояви та клініко-гематологічні синдроми. Критерії діагнозу. Диференційний діагноз. Ускладнення. Принципи лікування. Трансплантація кісткового мозку. Первинна та вторинна профілактика. Прогноз та працездатність.

12. Принципи доказової медицини. Визначення поняття. Роль доказової медицини у сучасній клінічній практиці. Складові доказової медицини. Основні поняття клінічних досліджень. Медичний та етичний аспекти доказової медицини.

13. Діагностика та лікування захворювань внутрішніх органів у людей похилого віку. Особливості обміну речовин у похилому віку. Частота коморбідної патології у людей похилого віку. Особливості дії ліків на організм похилої людини. Особливості діагностики та лікування захворювань внутрішніх органів у похилому віці.

14. Ожиріння та його наслідки. Актуальність проблеми. Методи розрахунку надлишкової ваги (індексу маси тіла) та визначення ожиріння. Класифікація ожиріння. Основні медичні наслідки ожиріння – метаболічний синдром, цукровий діабет, серцево-судинні

захворювання та захворювання шлунково-кишкового тракту. Сучасні підходи до медикаментозного та немедикаментозного лікування.

15. Предмет і завдання медичної генетики. Роль спадковості в патології людини. Клініко-генеалогічний метод. Цитогенетичні і молекулярно-генетичні методи. Біохімічні методи. Морфогенетичні варіанти розвитку. Вади розвитку.

16. Загальна характеристика моногенної патології. Клініка і генетика окремих форм моногенних хвороб. Спадкові хвороби обміну. Принципи лікування спадкових хвороб, реабілітації і соціальної адаптації.

17. Спадкові захворювання легень. Спадкові нефропатії. Системні скелетні дисплазії. Муковісцидоз. Гіпотиреоз. Вітамін D-резистентний рахіт. Системні скелетні дисплазії. Спадкові кистозні захворювання нирок. Спадкові нефропатії. Вторинні нефропатії, пов'язані зі спадковими захворюваннями обміну речовин. Синдром Альпорта. Цистинурія. Гліцинурія. Ксантинурія. Синдром де Тоні-Дебре-Фанконі. Хронічний тубулярний ацидоз. Непереносимість фруктози. Цистиноз. Оксалоз.

18. Хромосомні хвороби. Етіологія й цитогенетика хромосомних хвороб. Класифікація хромосомних хвороб. Хромосомні аберації та геномні мутації. Часткові трисомії й моносомії. Повні й мозаїчні форми. Однобатьківські дисомії. Хромосомний імпринтинг. Вік батьків і частота хромосомних хвороб у дітей.

19. Загальна характеристика мітохондріальної патології. Класифікація мітохондріальних хвороб. Мітохондріальна спадковість. Мітохондріальні хвороби, зумовлені мутаціями мітохондріальної ДНК. Хвороби, зумовлені делеціями мітохондріальної ДНК. Хвороби, зумовлені точковими мутаціями мітохондріальної ДНК. Клініка, генетика, діагностика, терапія синдромів Лебера, NARP, MERRF, MELAS. Патологія, пов'язана з дефектами міжгеномної комунікації, - синдроми множинних делецій мітохондріальної ДНК, синдром делеції мітохондріальної ДНК. Мітохондріальні хвороби, зумовлені мутаціями ядерної ДНК.

20. Медико-генетичне консультування. Пренатальна діагностика. Скринуючі програми. Обтяженість спадкової патології. Етнічні, географічні, соціальні фактори, що обумовлюють розходження в поширеності спадкової патології. Генетико-демографічні процеси й поширеність спадкових хвороб. Види профілактики спадкових хвороб: первинна, вторинна і третинна профілактика. Рівні профілактики: прегаметичний, презіготичний, пренатальний і постнатальний.

21. Орфанні хвороби. Поняття про орфанні хвороби. Реєстр орфанних хвороб. Державні програми лікування орфанних хвороб. Первинні імунodefіцити, хвороба Гоше, хвороба Помпе, хвороба Фабрі, тирозинемія, мукополісахаридоз, легенева артеріальна гіпертензія, бульозний епідермоліз. Методи діагностики та лікування органних хвороб.

Комплекти практичних завдань формуються безпосередньо з переліку практичних навичок, якими має опанувати студент під час вивчення кожного з двох модулів дисципліни, що являють собою стандартизовані за методикою виконання практичні роботи.

Перелік практичних навичок, які має засвоїти студент при вивченні блоку 1:

1. Провести розпитування хворого. Зробити висновок щодо отриманих анамнестичних даних. Визначити основні симптоми та синдроми.
2. Провести загальний огляд показового хворого. Визначити провідні симптоми.
3. Провести огляд голови та шиї показового хворого. Визначити клінічне значення симптомів.
4. Провести огляд тулуба та кінцівок показового хворого. Визначити клінічне значення симптомів.
5. Провести огляд грудної клітки хворого із бронхо-легеневою патологією, оцінити статичні та динамічні ознаки.

6. Провести огляд передсерцевої ділянки, визначити клінічне значення симптомів.
7. Провести огляд живота, визначити клінічне значення симптомів.
8. Провести пальпаторне дослідження грудної клітки визначити клінічне значення симптомів.
9. Провести пальпаторне дослідження лімфовузлів, оцінити результати.
10. Провести пальпаторне дослідження щитовидної залози, оцінити отримані дані.
11. Провести пальпаторне дослідження пульсу, визначити клінічне значення симптомів.
12. Провести пальпаторне дослідження передсерцевої ділянки, визначити клінічне значення симптомів.
13. Провести поверхневу пальпацію живота, визначити клінічне значення симптомів.
14. Провести пальпаторне дослідження сигмоподібної кишки, визначити клінічне значення симптомів.
15. Провести пальпаторне дослідження сліпої кишки, визначити клінічне значення симптомів.
16. Провести пальпаторне дослідження висхідного відділу ободової кишки визначити клінічне значення симптомів.
17. Провести пальпаторне дослідження низхідного відділу ободової кишки, визначити клінічне значення симптомів.
18. Провести пальпаторне дослідження поперечної ободової кишки, визначити клінічне значення симптомів.
19. Провести пальпаторне дослідження печінки, визначити клінічне значення симптомів.
20. Провести пальпаторне дослідження селезінки, визначити діагностичне значення симптомів.
21. Провести пальпаторне і перкуторне дослідження нирок, визначити діагностичне значення симптомів.
22. Визначити нижню межу шлунка, оцінити отримані дані.
23. Визначити наявність рідини у черевній порожнині, дати клінічну оцінку.
24. Провести вимірювання артеріального тиску на верхніх кінцівках, оцінити отримані дані.
25. Провести вимірювання артеріального тиску на нижніх кінцівках, оцінити отримані дані.
26. Провести порівняльну перкусію легень і визначити клінічне значення симптомів.
27. Провести топографічну перкусію легень і визначити діагностичне значення симптомів.
28. Провести перкуторне дослідження серця, визначити межі відносної тупості серця, дати клінічну оцінку.
29. Провести перкуторне дослідження серця, визначити межі абсолютної тупості серця, дати клінічну оцінку.
30. Методом перкусії визначити межі печінки, оцінити діагностичне значення симптомів.
31. Методом перкусії визначити межі селезінки, дати клінічну оцінку.
32. Провести аускультацию легень, визначити кількісні та якісні зміни дихання, дати клінічну оцінку.
33. Провести аускультацию легень, визначити додаткові дихальні шуми, дати клінічну оцінку.
34. Провести дослідження бронхофонії, дати клінічну оцінку.
35. Провести аускультацию артерій, визначити діагностичне значення симптомів.
36. Провести аускультацию серця, визначити зміни його тонів, дати клінічну оцінку.
37. Провести аускультацию серця, визначити діагностичне значення шумів серця.
38. Проаналізувати ЕКГ хворого з порушенням автоматизму серця.

39. Проаналізувати ЕКГ хворого із порушенням збудливості серця. Провести диференціальну діагностику екстрасистол.
40. Проаналізувати ЕКГ хворого із порушенням провідності серця.
41. Проаналізувати ЕКГ хворого із комбінованим порушенням збудливості та провідності серця.
42. Проаналізувати ФКГ хворого із вадою серця.

Перелік практичних навичок які має засвоїти студент при вивченні блоку № 2:

1. Провести фізикальне обстеження хворого із мітральною вадою серця. Визначити провідні симптоми та синдроми.
2. Провести фізикальне обстеження хворого із аортальною вадою серця. Визначити провідні симптоми та синдроми.
3. Провести фізикальне обстеження хворого на артеріальну гіпертензію. Визначити провідні симптоми та синдроми.
4. Провести розпит хворого на ішемічну хворобу серця (стабільну стенокардію напруги), деталізувати больовий синдром, визначити функціональний клас пацієнта.
5. Провести загальний огляд та фізикальне обстеження хворого на гострий інфаркт міокарда. Визначити основні симптоми та синдроми.
6. Оцінити ЕКГ хворого із гострим інфарктом міокарда, визначити характер та локалізацію ураження серцевого м'яза.
7. Провести фізикальне обстеження хворого із серцевою недостатністю. Визначити основні симптоми та синдроми, встановити функціональний клас пацієнта.
8. Провести розпит та огляд хворого із обструктивним захворюванням легень. Визначити основні симптоми та синдроми, з урахуванням даних спірографії встановити стадію захворювання.
9. Провести пальпацію, перкусію грудної клітки та аускультатию легень у хворого із обструктивним захворюванням легень. Визначити основні симптоми та синдроми.
10. Провести розпит та фізикальне дослідження хворого на пневмонію. Визначити основні симптоми та синдроми.
11. Провести розпит та фізикальне обстеження хворого із плевритом. Визначити характер плевриту, основні симптоми та синдроми.
12. Провести розпитування, огляд та пальпацію живота у хворого на хронічний гастрит. Визначити провідні синдроми.
13. Проаналізувати результати інтрагастральної рН-метрії у хворого на хронічний гастрит. Оцінити кислотоутворюючу функцію шлунка.
14. Провести розпитування, огляд та пальпацію живота у хворого на пептичну виразку шлунка/12-палої кишки. Визначити основні синдроми, розпізнати можливу локалізацію виразки.
15. Провести розпитування, огляд та та пальпацію живота у хворого на хронічний холецистит. Перевірити основні симптоми, характерні для ураження жовчного міхура. Визначити основні синдроми.
16. Провести розпитування, огляд та та пальпацію живота у хворого на хронічний холангіт. Визначити основні синдроми.
17. Оцінити дані багатомоментного дуоденального зондування пацієнта із захворюванням жовчовивідних шляхів. Визначити основні симптоми та локалізацію ураження.
18. Провести розпитування та огляд хворого на гепатит (або цироз печінки). Визначити основні симптоми та синдроми.
19. Провести фізикальне дослідження хворого на гепатит (або цироз печінки). Визначити основні синдроми з урахуванням даних біохімічного дослідження крові та аналізу сечі.
20. Провести фізикальне дослідження хворого із захворюванням нирок (пієлонефритом або гломерулонефритом). Визначити основні синдроми.

21. Проаналізувати загальноклінічний аналіз сечі хворого із захворюванням нирок, аналіз сечі за методами Зимницького та Нечипоренка. Визначити основні симптоми та синдроми. Зробити висновок про характер ураження нирок.
22. Провести фізикальне обстеження хворого із анемією. Визначити основні симптоми та синдроми, з урахуванням загального аналізу крові визначити характер анемії.
23. Провести розпитування та загальний огляд хворого на цукровий діабет, дослідити пульс на судинах верхніх та нижніх кінцівок, виміряти артеріальний тиск. Визначити основні симптоми та синдроми.
24. Робота з хворим:

- Збирати скарги, анамнез хвороби, анамнез життя;
- Збирати інформацію про загальний стан пацієнта (свідомість, конституція, вгодованість) та оцінюватим зовнішній вигляд (огляд шкіри, підшкірного жирового шару, пальпація лімфатичних вузлів, щитоподібної та молочної залоз), обстежувати стан кістково-м'язової системи, суглобів;
- Обстежувати стан органів дихання (огляд грудної клітки, пальпація грудної клітки, перкусія та аускультация легень);
- Обстежувати стан системи органів кровообігу (огляд і пальпація ділянки серця та судин, перкусія меж серця і аускультация серця та судин);
- Обстежувати стан органів травлення (огляд, перкусія, поверхнева і глибока пальпація);
- Обстежувати стан сечовидільної системи (огляд поперекової ділянки, пальпація нирок).
- Поставити попередній діагноз захворювання (Список 1).
- Призначити та обґрунтувати лабораторне та/або інструментальне обстеження хворого із захворюваннями (Список 1).
- Інтерпретувати результати лабораторних та інструментальних досліджень (Список 2)
- Здійснювати диференціальну діагностику при захворюваннях (Список 1).
- Поставити клінічний діагноз захворювань (Список 1).
- Визначати необхідний режим та дієту хворого із захворюваннями (Список 1).
- Визначати принципи та характер лікування (консервативне, оперативне) захворювань (Список 1).
- Діагностувати та надавати надавати допомогу при невідкладних станах (Список 3)
- Виконувати медичні маніпуляції (Список 4)
- Визначати тактику вторинної профілактики хворих, які підлягають диспансерному нагляду.
- Вести медичну документацію.

Список 1 (захворювання) Хвороби органів кровотворення

1. Анемії.
2. Гострі та хронічні лейкемії.
3. Мієломна хвороба.
5. Гемофілії.
6. Тромбоцитопенічна пурпура.

Хвороби органів дихання

1. Хронічне обструктивне захворювання легень.
2. Бронхіальна астма.
3. Пневмонії.
4. Плеврити.
5. Інфекційно-деструктивні захворювання легень.
6. Дихальна недостатність.

Хвороби органів травлення

1. Гастроезофагеальна рефлюксна хвороба.
2. Функціональні порушення шлунку, жовчного міхура, жовчовивідних шляхів і кишки.
3. Хронічні гастрити та дуоденіти.

4. Пептична виразка шлунка та дванадцятипалої кишки.
5. Целиакія та інші ентеропатії.
6. Неспецифічний виразковий коліт, хвороба Крона.
7. Жовчнокам'яна хвороба; хронічний холецистит.
8. Хронічні гепатити.
9. Цирози печінки.
10. Хронічні панкреатити.

Хвороби ендокринної системи

1. Цукровий діабет, тип 1.
2. Цукровий діабет, тип 2.
3. Йододефіцитні захворювання щитоподібної залози.
4. Гіпотиреоз.
5. Тиреоїдити.
6. Тиреотоксикоз.
7. Рак щитоподібної залози.
8. Синдром та хвороба Іценка-Кушінга.
9. Феохромоцитома.
10. Альдостерома.
11. Метаболічний синдром.
12. Соматотропна недостатність.
13. Акромегалія.
14. Гіперпролактинемія.
15. Нецукровий діабет.
16. Гіпопітуїтаризм.
17. Ожиріння.
18. Захворювання статевих залоз.

Список 2 (Лабораторні та інструментальні методи дослідження)

1. Аналіз плевральної рідини
2. Аналіз асцитичної рідини
3. Аналіз сечі на діастазу
4. Біохімічні показники обміну заліза сироватки крові.
5. Гострофазові показники крові, загальний білок крові та його фракції.
6. Дослідження жовчі
7. рН-метрія шлунку та стравоходу
8. Дихальні тести з 13С-сечовиною, 13С-тригліцеридами, 13С-крохмалем, 13С-лактозою та дихальні водневі тести з глюкозою і лактулозою
9. Загальний аналіз крові.
10. Загальний аналіз сечі.
11. Загальний аналіз стернального пунктату
12. Загальний аналіз мокротиння
13. Електроліти крові
14. Кетонові тіла крові та сечі, йодурія.
15. Коагулограма
16. Копроцитограма
17. Маркери вірусних гепатитів
18. Мікробіологічне дослідження біологічних рідин та виділень
19. Метанефрини у сечі
20. Показники кислотно-основного стану крові.
21. Рівень ТТГ, Т4, Т3, антитіла до тиреопероксидази (АТПО), антитіла до рецепторів ТТГ, антитіла до тиреоглобуліну
22. Рівень АКТГ, кортизолу, альдостерону та реніну

23. Тест толерантності до глюкози, глікемічний профіль, С-пептид, глікований гемоглобін, фруктозамін
24. Трансамінази крові, загальний білірубін та його фракції, лужна фосфатаза
25. Альфа-амілаза крові
26. Фекальна еластаза-1
27. Дослідження функції зовнішнього дихання
28. Сонографія, сканування, комп'ютерна та магнітно-резонансна томографія щитовидної залози та наднирників
29. Променеве дослідження органів черевної порожнини
30. Променеве дослідження органів грудної порожнини
31. Променеве дослідження черепа та кісток
32. Ендоскопічне дослідження бронхів
33. Ендоскопічне дослідження травного тракту
34. Цитологічне дослідження біоптату лімфатичного вузла.

Список 3 (НЕВІДКЛАДНІ СТАНИ)

1. Аддісонічний криз
2. Гіпоглікемічна кома
3. Гостра дихальна недостатність
4. Гостра печінкова енцефалопатія
5. Діабетична кетоацидотична кома
6. Жовчна колька
7. Тяжке загострення бронхіальної астми
8. Тиреотоксичний криз
9. Стравохідна та шлунково-кишкова кровотеча

Список 4 (МЕДИЧНІ МАНПУЛЯЦІЇ)

- 1) Проводити ін'єкції лікарських речовин (підшкірні, внутрішньом'язові, внутрішньовенні струменеві та крапельні).
- 2) Визначати групу крові.

ЗНАТИ КЛІНІЧНУ ФАРМАКОЛОГІЮ ОСНОВНИХ ГРУП МЕДИКАМЕНТОЗНИХ ПРЕПАРАТІВ

1. Антибактеріальних
2. α і β - адреностимуляторів
3. Відхаркувальних
4. Гемостатиків
5. Інгібіторів протонної помпи
6. H_2 -гістаміноблокаторів
7. Пероральних цукрознижувальних засобів та препаратів інсуліну, тироксину, похідних імідазолу
8. Препаратів заліза
9. Холінолітиків

ВМІННЯ ОФОРМЛЯТИ МЕДИЧНУ ДОКУМЕНТАЦІЮ

1. Медичну карту стаціонарного хворого
2. Виписку із медичної карти стаціонарного хворого
3. Процедурний листок (форма У №28)
4. Направлення на МСЕК
5. Лікарське свідоцтво про смерть
6. Листок непрацездатності

7. Санаторно-курортну карту
8. Рецепти за всіма розділами дисципліни.

«0» варіант екзаменаційного білету

Чорноморський національний університет імені Петра Могили

Освітньо-кваліфікаційний рівень – магістр

Галузь знань: 22 Охорона здоров'я
спеціальність 222 Медицина

Навчальна дисципліна – **ВНУТРІШНЯ МЕДИЦИНА, У ТОМУ ЧИСЛІ МЕДИЦИНА
ГЕНЕТИКА, ЕНДОКРИНОЛОГІЯ**

Варіант № 0

1. Гастроєзофагеальна рефлюксна хвороба. Визначення. Етіологія, патогенез. Класифікація. Ерозивна та неерозивна ГЕРХ. Клінічні прояви залежно від варіанту та стадії. Дані лабораторних та інструментальних методів дослідження. Критерії діагнозу, диференційний діагноз. Ускладнення, лікування. – **максимальна кількість балів – 20.**
2. Цукровий діабет: етіологія, клінічна картина, уніфіковані протоколи надання допомоги при гіпоглікемічній комі. – **максимальна кількість балів – 20.**
3. **Практичний навик:** алгоритм реєстрації та аналізу ЕКГ. – **максимальна кількість балів – 20.**
4. **Ситуаційна задача:** У чоловіка 50 років спостерігається підвищення температури тіла до 40°C, озноб, кашель із в'язким слизистим харкотинням, яке містить домішки крові, біль у грудях при кашлі та глибокому вдиху, виражений рум'янець на правій щоці, герпетичні висипи на губах. Дихання поверхневе, частота його 28/хв. Права сторона грудної клітки відстає при диханні. Над нижньою часткою правої легені вислуховується бронхіальне дихання. В крові еритроцити $5,2 \cdot 10^{12}/л$, лейкоцити $16,0 \cdot 10^9/л$, фібриноген 8 г/л, С-реактивний білок ++. Попередній діагноз? З якими захворюваннями необхідно проводити диференційну діагностику. Яке лікування даного захворювання? – **максимальна кількість балів – 20.**

*Затверджено на засіданні кафедри «терапевтичних та хірургічних дисциплін»,
протокол № ___ від «__» _____ 2020 р.*

**Завідувач кафедри
Екзаменатор**

**професор Зак М.Ю.
професор Зак М.Ю.**

Приклад підсумкової контрольної роботи за блоком 1

Вирішення задач Крок-2

1. У чоловіка 36 років спостерігаються сухий кашель, виділення слизистого харкотиння, підвищення температури тіла до 37,6°C, пітливість, загальна слабкість. Хворіє впродовж 3 років. Палить 6 років. Над легеньми ясний легеневий перкуторний звук, розсіяні сухі хрипи. В крові гемоглобін 148 г/л, еритроцити $4,6 \cdot 10^{12}/л$, лейкоцити $9,2 \cdot 10^9/л$, лімфоцити 30%. На оглядовій рентгенограмі посилення легеневого малюнка з обох сторін. Який найімовірніший діагноз у хворого?
А. Пневмонія

- В. Бронхіт
- С. Плеврит
- Д. Бронхіальна астма
- Е. Плеврит

2. У пацієнта Н., 38 р., самопочуття добре, напади задухи виникають 1 - 2 рази на тиждень. Постійно застосовує серевент, веде записи в щоденнику пікфлоуметрії. Протягом останнього тижня показники ПОШ_{ВИД} зранку 280 л/хв. (у нормі - 545 л/хв.), ПОШ_{ВИД} ввечері - 550 л/хв. Найкращі показники ПОШ_{ВИД} у середньому 425 л/хв. Який найімовірніший діагноз у хворого?

- А. Пневмонія
- В. Бронхіт
- С. Плеврит
- Д. Бронхіальна астма
- Е. Плеврит

3. У чоловіка 42 років спостерігається підвищення температури тіла до 40°C, озноб, кашель із в'язким слизистим харкотинням, яке містить домішки крові, біль у грудях при кашлі та глибокому вдиху, виражений рум'янець на правій щоці, герпетичні висипи на губах. Дихання поверхневе, частота його 28/хв. Права сторона грудної клітки відстає при диханні. Над нижньою часткою правої легені вислуховується бронхіальне дихання. В крові еритроцити $5,2 \cdot 10^{12}/л$, лейкоцити $16,0 \cdot 10^9/л$, фібриноген 8 г/л, С-реактивний білок ++. Яке дослідження необхідно провести хворому для підтвердження діагнозу?

- А. Спірометрію
- В. Бактеріологічне дослідження харкотиння
- С. Рентгенологічне дослідження
- Д. ЕКГ
- Е. Відповіді В та С.

І так 30 задач з наступним розбором типових помилок.

Приклад підсумкової контрольної роботи за блоком 2

Вирішення задач Крок-2

1 Внаслідок яких патологічних станів може розвиватись хронічна серцева недостатність?

- А. Шлуночкової тахікардії
- В. Фібриляції шлуночків
- С. Інфаркту міокарда
- Д. Гострого міокардиту
- Е. Всіх перерахованих захворювань

2 Внаслідок яких патологічних станів може розвиватись правошлуночкова недостатність?

- А. За наявності мітральних вад серця
- В. При легеневого серця
- С. За наявності тромбозу легеневої артерії,
- Д. При дифузних змінах в міокарді та інфаркті міокарда правого шлуночка
- Е. При всіх перерахованих захворюваннях

3 Внаслідок яких патологічних станів може розвиватись лівошлуночкова недостатність?

- А. У хворих на інфаркт міокарда

- В. При ішемічній хворобі серця, атеросклеротичному кардіосклерозі
- С. При артеріальній гіпертензії
- D. При вадах аортальних клапанів
- E. При всіх перерахованих захворюваннях

4 Гіпертрофія та тоногенне розширення серця для збереження нормального кровообігу носить назву:

- A. Стан серцевої компенсації
- B. Стан серцевої декомпенсації
- C. Стан серцевої субкомпенсації
- D. Стан серцевої гіпокомпенсації
- E. Стан серцевої гіперкомпенсації

І так 30 задач з наступним розбором типових помилок.

6. Критерії оцінювання та засоби діагностики результатів навчання

МЕТОДИ НАВЧАННЯ

а) лекції, б) практичні заняття, в) самостійна робота студентів, г) консультації.

Тематичні плани лекцій, практичних занять та СРС розкривають проблемні питання відповідних розділів внутрішньої медицини. У лекційному курсі максимально використовуються дидактичні засоби (мультимедійні презентації, слайди, учбові кінофільми, демонстрацію тематичних хворих). Лекційний та практичний етапи навчання студентів складаються, переважно, таким чином, щоб лекції або передували відповідним практичним заняттям, та при ротації тематичних розділів, читались одним блоком.

Практичні заняття проводять на клінічній базі кафедри. Методика організації практичних занять з внутрішньої медицини передбачає необхідність:

- зробити студента учасником процесу надання медичної допомоги пацієнтам від моменту їх госпіталізації, обстеження, постановки діагнозу, лікування до виписки зі стаціонару;

- оволодіти професійними практичними навичками; навичками роботи в команді студентів, лікарів, інших учасників процесу надання медичної допомоги;

- сформувати у студента, як у майбутнього фахівця, розуміння відповідальності за рівень своєї підготовки, її удосконалення протягом навчання і професійної діяльності.

Для реалізації зазначеного необхідно на першому занятті відповідного розділу надати студенту детальний план роботи в клініці та забезпечити умови для його реалізації. Цей план повинен включати:

- дослідження, які має засвоїти студент (або ознайомитись);
- алгоритми (протоколи) обстежень, постановки діагнозу, лікування, профілактики відповідно до стандартів доказової медицини;
- курацію пацієнтів, яку має здійснювати студент протягом циклу;
- доповіді історії хвороби пацієнта у навчальній групі, на клінічних обходах, практичних конференціях.

Курація пацієнта передбачає:

1) з'ясування скарг хворого, анамнезу захворювання та життя, проведення опитування за органами та системами;

2) проведення фізикального обстеження хворого та визначення основних симптомів захворювання;

3) аналіз даних лабораторного та інструментального обстеження;

4) формулювання діагнозу;

5) призначення лікування;

6) визначення заходів первинної та вторинної профілактики;

7) доповідь результатів обстеження хворого командою студентів у навчальній групі, розбір під керівництвом викладача правильності встановлення діагнозу, диференційного діагнозу, призначеного обстеження, лікувальної тактики, оцінки прогнозу та працездатності, профілактики.

На практичних заняттях студентам рекомендується вести протоколи, в які необхідно вносити короткі відомості про хворих, обстежених під час практичного заняття, діагноз, план обстеження та призначене лікування.

СРС та індивідуальна робота студентів складає 30-56% у навчальному плані. Вона включає:

- ✓ доаудиторну та позааудиторну підготовку студентів з питань курсу дисципліни;
- ✓ роботу студентів у відділеннях на клінічній базі кафедри, у тому числі у лабораторіях та відділеннях (кабінетах) функціональної діагностики, інтерпретацію даних лабораторних та інструментальних методів дослідження при внутрішній патології у позааудиторний час;
- ✓ засвоєння практичних навичок за допомогою роботи з хворими;
- ✓ індивідуальну СРС (виступ на науково-практичній конференції клініки, написання статей, доповідь реферату на практичному занятті, участь у роботі студентського гуртка, олімпіадах з дисципліни тощо);
- ✓ роботу в комп'ютерному класі по підготовці до іспиту Крок-2;
- ✓ опрацювання тем, які не входять до плану аудиторних занять.

Викладачі кафедри забезпечують можливість здійснювати СРС. Під час практичних занять та проводять контроль та оцінку її виконання. Теми, що винесені на самостійне опрацювання, оцінюються під час підсумкового контролю.

МЕТОДИ КОНТРОЛЮ

Рекомендовано проводити практичні заняття з включенням:

- 1) контролю початкового рівня знань за допомогою тестів;
- 2) опитування студентів за темою заняття;
- 3) ведення 1-2 хворих з захворюваннями та станами, що відповідають тематиці заняття, з наступним обговоренням правильності встановлення діагнозу, диференціальної діагностики та лікувальних заходів із застосуванням засад доказової медицини і у відповідності до Національних та Європейських настанов і протоколів;
- 4) розгляду результатів додаткових методів дослідження (лабораторних та інструментальних), які застосовуються при діагностиці і проведенні диференційного діагнозу, розгляд яких передбачений темою практичного заняття;
- 5) контролю кінцевого рівня знань за тестовими завданнями, складеними у форматі Крок-2.

Засвоєння теми (поточний контроль) контролюється на практичному занятті відповідно до конкретних цілей, засвоєння змістових розділів – на практичних підсумкових заняттях. Рекомендується застосовувати такі засоби оцінки рівня підготовки студентів: комп'ютерні тести, розв'язання ситуаційних задач, проведення лабораторних досліджень і трактування та оцінка їх результатів, аналіз і оцінка результатів інструментальних досліджень і параметрів, що характеризують функції організму людини, контроль засвоєння практичних навичок.

Поточний контроль здійснюється викладачем академічної групи після засвоєння студентами кожної теми дисципліни та виставляються оцінки з використанням 200-бальної шкали університету, яка відповідає 200-бальній шкалі ECTS.

Підсумкове заняття (ПЗ) – проводиться після логічно завершеної частини дисципліни, що складається з сукупності навчальних елементів робочої програми, яка

поєднує усі види підготовки (теоретичної, практичної і т. ін.), елементи освітньо-професійної програми (навчальної дисципліни, усіх видів практик, атестації), що реалізуються відповідними формами навчального процесу. Кафедра забезпечує інформацією для підготовки до ПЗ на інформаційному стенді та на сайті кафедри такі матеріали:

- базові та якірні тестові завдання ЛП «Крок-2»;
- перелік теоретичних питань (у т.ч. питання із самостійної роботи);
- перелік практичних навичок;
- перелік препаратів, рецепти яких повинен виписувати студент;
- перелік облікових медичних документів;
- критерії оцінки знань і умінь студентів;
- графік відпрацювання студентами пропущених занять впродовж семестру.

Проведення підсумкового заняття :

1. Вирішення пакету тестових завдань за змістом навчального матеріалу, який включає наступне:

- базові тестові завдання з дисципліни, які охоплюють зміст навчального матеріалу підсумкового заняття у кількості **30 тестів**, що відповідають БД «Крок-2». Критерій оцінювання – **70,0%** вірно вирішених завдань; «склав» або «не склав»);

2. Оцінювання освоєння практичних навичок (критерії оцінювання – «виконав» або «не виконав»).

3. Під час оцінювання знань студента з теоретичних питань, а також питання для самостійної роботи, що входять до даного підсумкового заняття, студенту виставляється оцінка за багатобальною шкалою, як і оцінка за ПНД.

4. Завдання з практичної та професійної підготовки, що відображають уміння та навички під час курації тематичних хворих, оцінювання результатів лабораторних та інструментальних методів досліджень та вибору лікувальної тактики, які визначені у переліку робочої програми дисципліни.

5. Завдання з діагностики та надання допомоги при невідкладних станах.

Підсумкове заняття приймається викладачем академічної групи. Форми проведення ПЗ мають бути стандартизованими і включати контроль усіх видів підготовки (теоретичної, практичної, самостійної і т. ін.), вирішення тестових завдань «Крок-2», передбачених робочою програмою дисципліни. На початку заняття студенти вирішують тестові завдання «Крок-2» у кількості 30 завдань, потім у ліжка хворого викладач групи приймає практичні навички, які оцінюються «виконав», «не виконав», потім студенти пишуть письмову роботу, в кожному білеті містяться 5 теоретичних питань, в які входять питання винесені для самостійної роботи, після цього проводиться усна співбесіда зі студентом, після чого виставляється оцінка за ПЗ.

Підсумковий семестровий контроль проводиться після завершення вивчення дисципліни у формі підсумкової контрольної роботи (ПКР).

ПКР проводиться викладачем академічної групи на останньому занятті. До ПКР допускаються студенти, які за результатами поточного контролю набрали не менше 70 балів у осінньому семестрі та 40 балів у весняному семестрі. Максимальний бал в осінньому семестрі складає 120, у весняному – 80. На ПКР в осінньому семестрі студент може отримати від 50 до 80 балів, у весняному – від 30 до 40 (див. нижче таблицю).

Оцінювання індивідуальних завдань студента. На засіданні кафедри затверджено перелік індивідуальних завдань (участь з доповідями в студентських конференціях, профільних олімпіадах, підготовка аналітичних оглядів з презентаціями з перевіркою на плагіат) та визначена кількість балів за їх виконання, які можуть додаватись, як заохочувальні (**не більше 10**). Бали за індивідуальні завдання одноразово нараховуються студентові тільки комісійно (комісія – зав. кафедри, завуч, викладач групи) лише за умов успішного їх виконання та захисту. В жодному разі загальна сума балів за ПНД не може перевищувати 120 балів.

Оцінювання самостійної роботи студентів. Засвоєння тем, які виносяться лише на самостійну роботу, перевіряється під час підсумкових занять та підсумкових контрольних робіт.

З метою оцінки результатів навчання з дисципліни проводиться **підсумковий контроль у формі екзамену, який рекомендовано для навчальних дисциплін, що є складовою інтегрованих тестових іспитів ЄДКІ та «Крок-2».** До екзамену допускаються лише студенти, яким зараховані обидві підсумкові контрольні роботи (за блоком 1 та 2) з дисципліни.

Екзамен з дисципліни «Внутрішня медицина, у тому числі медична генетика, ендокринологія» - це процес, протягом якого перевіряються отримані за 4 курс:

- рівень теоретичних знань;
- розвиток творчого мислення;
- навички самостійної роботи;
- компетенції - вміння синтезувати отримані знання і застосовувати їх у вирішенні

практичних завдань.

Кафедра забезпечує для підготовки до екзамену на інформаційному стенді та на сайті кафедри такі матеріали:

- базові та якірні тестові завдання «Крок»;
- перелік теоретичних питань (у т.ч. питання із самостійної роботи);
- перелік практичних навичок;
- перелік препаратів, рецепти яких повинен виписувати студент;
- критерії оцінки знань і умінь студентів;
- графік відпрацювання студентами пропущених занять впродовж семестру.

Проведення екзамену.

1. Оцінювання теоретичних знань за складеними на кафедрі білетами, які містять два теоретичних питання з розділів дисципліни, які вивчалися протягом навчального року.

2. Оцінювання засвоєння практичних навичок.

3. Оцінювання вирішення ситуаційної задачі.

Розподіл балів при оцінюванні - див. вище у прикладі екзаменаційного білету. Максимальна оцінка на екзамені – 80 балів, екзамен вважається складеним, якщо набрано не менше 50 балів (критерії оцінювання див. нижче за таблицею).

Розподіл балів, які отримують студенти

Як зазначено вище, в кожному блоці (семестрі) використовується 200-бальна шкала.

В першому блоці (в осінньому семестрі) на поточному контролі максимальна сума балів складає 120, мінімальна – 70.

У цьому семестрі 38 практичних занять (76 академічних годин).

Поточний контроль здійснюється на 37 практичних заняттях.

Відповідно, **максимальна оцінка на кожному поточному практичному занятті становить: 120 балів : 37 занять = 3,24 бала. Мінімальна оцінка – 70 балів : 37 занять = 1,89 бала.**

Оцінка нижче, ніж 1.89 бала, означає «незадовільно», заняття не зараховане і підлягає відпрацюванню в установленому порядку.

Підсумковий контроль (ПКР) здійснюється на останньому, 38-му, практичному занятті. За ПКР за блоком 1 студент може максимально отримати 80 балів. ПКР вважається зарахованою, якщо студент набрав не менше ніж 50 балів.

У другому блоці (у весняному семестрі), на поточному контролі максимальна сума балів складає 80, мінімальна – 40.

У цьому семестрі 37 практичних занять (74 академічних годин).

Поточний контроль здійснюється на 36 практичних заняттях.

Тобто, **максимальна оцінка на кожному поточному практичному занятті складає: 80 балів : 36 заняття = 2,22 бала, мінімальна – 40 балів : 36 заняття = 1,11 бала.**

Оцінка нижче, ніж 1,11 бала, означає «незадовільно», заняття не зараховане і підлягає відпрацюванню в установленому порядку.

ПКР за блоком 2 здійснюється на останньому, 37-му, практичному занятті. При цьому студент може максимально отримати 40 балів. Мінімальна позитивна оцінка – 30 балів.

На екзамені максимальна позитивна оцінка складає 80 балів, мінімальна – 50.

Оцінка успішності студента

Вид діяльності (завдання)	Максимальна кількість балів
Блок 1	
Практичні заняття з 1 по 37	3,24 бала за кожне заняття
Разом за 37 занять	120
Підсумкова контрольна робота за блоком 1 (практичне заняття 38)	80
Разом за блоком 1	200
Блок 2	
Практичні заняття з 1 по 36	2,22 бала за кожне заняття
Разом за 36 заняття	80
Підсумкова контрольна робота за блоком 2 (практичне заняття 37)	40
Разом за блоком 2	120
Екзамен	80
Разом за блоком 2 та екзаменом	200

Критерії оцінювання знань

Оцінкою 3,24 бала в осінньому семестрі (2,22 бала у весняному семестрі), 71-80 балів на ПКР в осінньому семестрі (38–40 балів у весняному семестрі) та 71-80 балів на іспиті (А за шкалою ECTS та 5 за національною шкалою) **відповідь студента оцінюється, якщо вона демонструє глибокі знання всіх теоретичних положень і вміння застосовувати теоретичний матеріал для практичного аналізу і не має ніяких неточностей.**

Оцінкою 2,6 бала в осінньому семестрі (1,7 бали у весняному семестрі), 61-70 балів на ПКР в осінньому семестрі (35–37 балів на ПКР у весняному семестрі) та 61-70 балів на іспиті (В та С за шкалою ECTS та 4 за національною шкалою) **відповідь оцінюється, якщо вона показує знання всіх теоретичних положень, вміння застосовувати їх практично, але допускаються деякі принципові неточності.**

Оцінкою 1,89 бала в осінньому семестрі (1,11 бала у весняному семестрі), 50-60 балів на ПКР в осінньому семестрі (30-34 бали на ПКР у весняному семестрі) та 50-60 балів на іспиті (D та E за шкалою ECTS та 3 за національною шкалою) **відповідь студента оцінюється за умови, що він знає головні теоретичні положення та може використати їх на практиці.**

7.РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

7.1. Основна (базова)

1. Внутрішня медицина: Порадник лікарю загальної практики: навчальний посібник. / А.С. Свінціцький, О.О. Абрагамович, П.М. Боднар та ін.; За ред. проф. А.С. Свінціцького. – ВСВ «Медицина», 2014. – 1272 с. + 16с. кольоров. вкл.
2. Гастроентерологія. Підручник: У 2 Т. -Т.1 / за ред. проф Н.В Харченко., О.Я. Бабака. - Кіровоград: Поліум, 2016. - 488 с.
3. Гастроентерологія. Підручник: У 2 Т. -Т.2 / за ред. проф Н.В Харченко., О.Я. Бабака. - Кіровоград: Поліум, 2017. – 432 с.

4. Ендокринологія: підручник (П.М. Боднар, Г.П. Михальчишин, Ю.І. Комісаренко та ін.) За ред. професора П.М. Боднара, - Вид. 4, перероб. та доп. – Вінниця: Нова Книга, 2017. – 456 с.
5. Наказ МОЗ України від 27.06.2013 № 555 «Про затвердження та впровадження медико-технологічних документів зі стандартизації медичної допомоги при хронічному обструктивному захворюванні легень». Уніфікований клінічний протокол первинної, вторинної (спеціалізованої) та третинної (високоспеціалізованої) медичної допомоги та медичної реабілітації «Хронічне обструктивне захворювання легень».
6. Наказ МОЗ України від 08.10.2013 № 868 «Про затвердження та впровадження медико-технологічних документів зі стандартизації медичної допомоги при бронхіальній астмі». Уніфікований клінічний протокол первинної, вторинної (спеціалізованої) медичної допомоги «Бронхіальна астма».
7. Наказ МОЗ України від 08.10.2013 № 866 «Про затвердження та впровадження медико-технологічних документів зі стандартизації медичної допомоги при неходжкінських лімфомах та лімфомі Ходжкіна». Уніфікований клінічний протокол первинної, вторинної (спеціалізованої), третинної (високоспеціалізованої) медичної допомоги «Неходжкінські лімфоми та лімфома Ходжкіна».
8. Наказ МОЗ України від 31.10.2013 № 943 «Про затвердження та впровадження медико-технологічних документів зі стандартизації медичної допомоги при гастроєзофагеальній рефлюксійній хворобі». Уніфікований клінічний протокол первинної, вторинної (спеціалізованої) медичної допомоги «Гастроєзофагеальна рефлюксна хвороба».
9. Наказ МОЗ України від 15.01.2014 №34 «**Про затвердження та впровадження медико-технологічних документів зі стандартизації екстреної медичної допомоги**». Уніфікований клінічний протокол екстреної медичної допомоги «Гострі отруєння», «Гемофілія», «Гіпертонічний криз», «Гіпертермія», «Гіповолемічний шок», «Гостра дихальна недостатність», «Раптова серцева смерть», «Тромбоемболія легеневої артерії».
10. Наказ МОЗ України від 03.09.2014 № 613 «Про затвердження та впровадження медико-технологічних документів зі стандартизації медичної допомоги при пептичній виразці шлунка та дванадцятипалої кишки». Уніфікований клінічний протокол первинної, вторинної (спеціалізованої) медичної допомоги «Пептична виразка шлунка та дванадцятипалої кишки у дорослих».
11. Наказ МОЗ України від 06.11.2014 № 826 «Про затвердження та впровадження медико-технологічних документів зі стандартизації медичної допомоги при хронічних неінфекційних гепатитах». Уніфікований клінічний протокол первинної, вторинної (спеціалізованої) медичної допомоги «Неалкогольний стеатогепатит».
12. Наказ МОЗ України №1021 від 29.12.2014 «Уніфікований клінічний протокол первинної, екстреної, вторинної (спеціалізованої) та третинної (високоспеціалізованої) медичної допомоги «Цукровий діабет 1 типу у молодих людей та дорослих».
13. Наказ МОЗ України від 8.06.2015 №327 «Про затвердження та впровадження медико-технологічних документів зі стандартизації медичної допомоги при кашлі». Уніфікований клінічний протокол первинної медичної допомоги «Кашель у дорослих».
14. Наказ МОЗ України від 02.11.2015 № 709 «Про затвердження та впровадження медико-технологічних документів зі стандартизації медичної допомоги при залізодефіцитній анемії». Уніфікований клінічний протокол первинної та вторинної (спеціалізованої) медичної допомоги «Залізодефіцитна анемія».
15. Наказ МОЗ України від 02.11.2015 № 710 «Про затвердження та впровадження медико-технологічних документів зі стандартизації медичної допомоги при множинній мієломі». Уніфікований клінічний протокол первинної, вторинної (спеціалізованої), третинної (високоспеціалізованої) медичної допомоги «Множинна мієлома».
16. Наказ МОЗ України від 02.11.2015 № 711 «Про затвердження та впровадження медико-технологічних документів зі стандартизації медичної допомоги при хронічному мієлоїдному лейкозі». Уніфікований клінічний протокол первинної, вторинної

- (спеціалізованої), третинної (високоспеціалізованої) медичної допомоги «Хронічний мієлоїдний лейкоз».
17. Наказ МОЗ України від 11.02.2016 № 90 «Про затвердження та впровадження медико-технологічних документів зі стандартизації медичної допомоги при запальних захворюваннях кишечника». Уніфікований клінічний протокол первинної, вторинної (спеціалізованої), третинної (високоспеціалізованої) медичної допомоги «Запальні захворювання кишечника (хвороба Крона, виразковий коліт)».
  18. Наказ МОЗ України від 12.05.2016 № 439 «Про затвердження та впровадження медико-технологічних документів зі стандартизації медичної допомоги при хронічному лімфоїдному лейкозі». Уніфікований клінічний протокол первинної, вторинної (спеціалізованої), третинної (високоспеціалізованої) медичної допомоги «Хронічний лімфоїдний лейкоз».
  19. Наказ МОЗ України від 21.06.2016 №613 «Про затвердження та впровадження медико-технологічних документів зі стандартизації медичної допомоги при вірусному гепатиті В». Уніфікований клінічний протокол первинної, вторинної (спеціалізованої) медичної, третинної (високоспеціалізованої) допомоги «Вірусний гепатит В у дорослих».
  20. Наказ МОЗ України від 18.07.2016 №729 «Про затвердження та впровадження медико-технологічних документів зі стандартизації медичної допомоги при вірусному гепатиті С». Уніфікований клінічний протокол первинної, вторинної (спеціалізованої) медичної, третинної (високоспеціалізованої) допомоги «Вірусний гепатит С у дорослих».
  21. Уніфікований протокол надання медичної допомоги дорослим хворим на негоспітальну пневмонію. Негоспітальна пневмонія у дорослих осіб: етіологія, патогенез, класифікація, діагностика, антибактеріальна терапія та профілактика,- Київ, Національна академія медичних наук України- 2016.
  22. Ендокринологія: учебник (П.Н. Боднар, Г.П. Михальчишин, Ю.И. Комиссаренко и др.) Под ред. профессора П.Н. Боднара, - Изд. 2, перераб. и дополн. – Винница: Нова Книга, 2016. – 488 с.
  23. Davidson's Principles and Practice of Medicine 23rd Edition. Editors: Stuart Ralston, Ian Penman, Mark Strachan Richard Hobson. Elsevier. - 2018. – 1440p.
  24. Endocrinology: textbook /Ed. by prof. Petro M. Bodnar.- 4th ed. updated – Vinnitsa: Nova Knyha, 2017. – 328 p.
  25. Principles and Practice of Infectious Diseases. 2-Volume set / J.E. Bennet, R. Dolin, M.J. Blaser – 8-th edition : Saunders Publisher, 2014.
  26. USMLE Step 2 CK Lecture Notes 2017: Internal Medicine (Kaplan Test Prep). - 2016. - Published by Kaplan Medical. - 474 pages.

7.2. Допоміжна

1. Адаптована клінічна настанова, заснована на доказах "Вірусний гепатит С у дорослих", Київ – 2016.
2. Адаптована клінічна настанова, заснована на доказах «Вірусний гепатит В (хронічний)», Київ – 2016.
3. Адаптована клінічна настанова, заснована на доказах «Вірусний гепатит В. Позиція ВООЗ», Київ – 2016.
4. Алгоритми в практиці гастроентеролога // За редакцією О.Я.Бабака. – Київ: ТОВ «Бібліотека «Здоров'я України», 2015. – 162 с.
5. Внутрішня медицина. У 3 т. Т. 1 /За ред. проф. К.М. Амосової. – К.: Медицина, 2008. – 1056 с.
6. Внутрішня медицина. У 3 т. Т. 2 /А.С.Свінцицький, Л.Ф.Конопльова, Ю.І.Фещенко та ін.; За ред. проф. К.М. Амосової. – К.: Медицина, 2009. – 1088 с.
7. ВООЗ. Інформаційний бюлетень №387 лютий 2016р. <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs387/>

8. Діагностика та лікування захворювань системи крові: Посібник [для студ. та лікарів-інтернів]: до 170-річчя Нац. мед. ун-ту ім. О.О.Богомольця / А.С.Свінцицький, С.А.Гусева, С.В.Скрипниченко, І.О.Родіонова. – К. : Медкнига, 2011. – 335 с.
9. Зак К.П., Тронько М.Д., Попова В.В., Бутенко А.К. Цукровий діабет, імунітет і цитокіни. Київ: Книга-плюс, 2014. – 500 с.
10. Класифікації захворювань органів травлення: довідник / за редакцією Н.В. Харченко / О.Я. Бабак, О.А. Голубовська, Н.Б. Губергриц, А.Е. Дорофєєв, Т.Д. Звягінцева, І.М. Скрипник, С.М. Ткач, Г.Д. Фадєєнко, Н.В. Харченко, М.Б. Щербиніна – Кіровоград: ПП «Поліум», 2015. – 54 с.
11. Клінічно-рентгенологічний атлас з діагностики захворювань легень: навчальний посібник / Л.Д. Тодоріко, І.О. Сем'янів, А.В. Бойко, В.П. Шаповалов. – Чернівці: Медуніверситет, 2014. – 342 с.
12. Наказ МОЗ України від 03.08.2012 № 600 «Про затвердження та впровадження медико-технологічних документів зі стандартизації медичної допомоги при диспепсії». Уніфікований клінічний протокол первинної медичної допомоги «Диспепсія».
13. Наказ МОЗ України №1118 від 21.12.2012 «Уніфікований клінічний протокол первинної та вторинної (спеціалізованої) медичної допомоги «Цукровий діабет 2 типу».
14. Основи нефрології / за ред. М.О.Колесника. – К.: «Бібліотека «Здоров'я України», 2013. – 340 с.
15. Практикум з внутрішньої медицини: навч. пос. / К.М. Амосова, Л.Ф. Конопльова, Л.Л. Сидорова, Г.В. Мостбауер та ін. – К.: Український медичний вісник, 2012. – 416 с.
16. Стандарти надання медичної допомоги хворим з патологічними станами щитоподібної та прищитоподібних залоз в умовах дії негативних чинників довкілля (видання третє, розширене) / За ред. О.В. Камінського. – Харків: «Юрайт», 2017. – 312с.
17. Тодоріко Л.Д. Основні синдроми й методи обстеження в пульмонології та фтизіатрії : навчальний посібник / Л.Д. Тодоріко, А.В. Бойко. – Київ:Медкнига, 2013. – 432 с.
18. Тронько Н.Д., Соколова Л.К., Ковзун Е.И., Пастер И.П. Инсулинотерапия: вчера, сегодня, завтра. - К.: Медкнига, 2014. – 192с.
19. 100 избранных лекций по эндокринологии. / Под ред. Ю.И. Караченцева, А.В. Казакова, Н.А. Кравчун, И.М. Ильиной. – Х: 2014. – 948 с.
20. *International Textbook of Diabetes Mellitus, 2 Volume Set. Ed. by R.A. DeFronzo, E. Ferrannini, P. Zimmet, G. Alberti. 4th Edition, 2015. – 1228p.*
21. *Harrison's Endocrinology. Ed. by J. Larry Jameson, Mc Graw – Hill., New York, Chicago, Toronto. e.a. 4rd edition, 2016. - 608 p.*
22. *Williams Textbook of Endocrinology. Ed. by Henry M. Kronenberg, Shlomo Melmed, Kenneth S. Polonsky, P. Reed Larsen. Saunders. 13 edition, 2015. – 1936p.*

7.3. Інформаційні ресурси

1. <https://www.aasld.org/>
2. <http://www.acc.org/guidelines#sort=%40foriginalz32xpostedz32xdate86069%20descending>
3. <https://www.asn-online.org/education/training/fellows/educational-resources.aspx#Guidelines>
4. www.brit-thoracic.org.uk/standards-of-care/guidelines
5. <https://cprguidelines.eu/>
6. <https://www.diabetes.org>
7. <https://www.escardio.org/Guidelines/Clinical-Practice-Guidelines>
8. <http://www.eagen.org/>
9. <http://www.ers-education.org/guidelines.aspx>
10. <http://www.enp-era-edta.org/#/44/page/home>
11. https://www.eular.org/recommendations_management.cfm
12. <http://www.european-renal-best-practice.org>
13. <http://www.esmo.org/Guidelines/Haematological-Malignancies>

14. <https://ehaweb.org/organization/committees/swg-unit/scientific-working-groups/structure-and-guidelines/>
15. <http://www.gastro.org/guidelines>
16. www.ginasthma.org
17. <http://goldcopd.org>
18. <http://inephrology.kiev.ua/>
19. http://www.ifp.kiev.ua/index_ukr.htm
20. <http://kdigo.org/home/guidelines/>
21. <http://mtd.dec.gov.ua/index.php/uk/>
22. <https://www.nice.org.uk>
23. <http://www.oxfordmedicaleducation.com/>
24. http://professional.heart.org/professional/GuidelinesStatements/UCM_316885_Guidelines-Statements.jsp
25. <https://www.rheumatology.org/Practice-Quality/Clinical-Support/Clinical-Practice-Guidelines><https://www.thoracic.org/statements/>
26. <http://www.strazhesko.org.ua/advice>
27. <https://www.thyroid.org>
28. <https://www.ueg.eu/guidelines/>
29. <http://ukrgastro.com.ua/>
30. Вебсайт Центру громадського здоров'я МОЗ України: <http://phc.org.ua/>
31. [Електронний ресурс]. – режим доступу <https://www.cdc.gov/>
32. Global AIDS Update [Electronic resource] / UNAIDS, 2016. – Access mode: http://www.unaids.org/sites/default/files/media_asset/global-AIDS-update2016_en.pdf